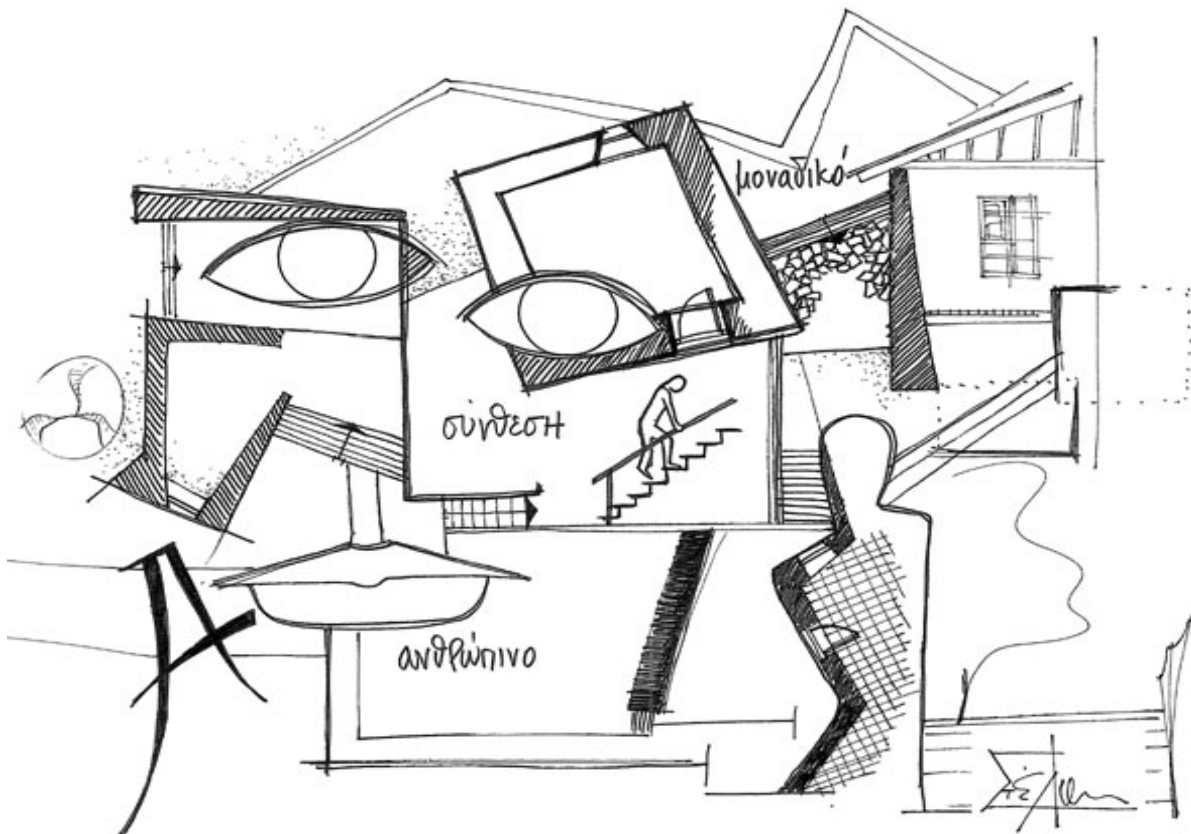

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗΣ & ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΤΙΡΙΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΟΥ ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΩΣ ΕΣΤΙΑ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ:
ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ ΜΑΡΙΑ, ΜΑΤΣΟΥΚΗΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΠΑΤΡΑ 2009

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον αρχικό επιβλέποντα καθηγητή της Πτυχιακής Εργασίας μας, κο Παναγιώτη Λαλιώτη, για την πολύτιμη καθοδήγηση και βοήθειά του κατά το μεγαλύτερο μέρος της δημιουργίας της. Ευχαριστούμε θερμά, επίσης, την κα Αναστασία Γεωργιάδη, η συνεισφορά και η βοήθεια της οποίας στην επιτυχή ολοκλήρωση της Πτυχιακής ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Ακόμα, όλους τους φίλους μας που, ο καθένας με το δικό του τρόπο, συνετέλεσαν για ένα όσο το δυνατόν καλύτερο αποτέλεσμα. Θέλουμε, τέλος, να εκφράσουμε τη βαθιά μας ευγνωμοσύνη στις οικογένειές μας για τη διαρκή τους υποστήριξη που επέτρεψε την επιτυχή διεκπεραίωση των σπουδών μας.

Κρανιδιώτη Μαρία - Ματσούκης Γεράσιμος,
Πάτρα, 8 Απριλίου 2009.

«Η αγάπη μας για το σπίτι αποτελεί την αναγνώριση του βαθμού στον οποίο η ταυτότητά μας δεν αυτοπροσδιορίζεται. Χρειαζόμαστε ένα σπίτι το ίδιο έντονα από ψυχολογικής άποψης όσο και από φυσικής άποψης: προκειμένου να αντισταθμίσουμε την αίσθηση του ευάλωτου. Χρειαζόμαστε ένα καταφύγιο ως υποστήριγμα της διανοητικής μας κατάστασης, αφού υπάρχουν τόσα πράγματα στον κόσμο που αντιτίθενται στα πιστεύω μας. Χρειαζόμαστε τα δωμάτιά μας να μας ευθυγραμμίζουν με τις επιθυμητές εκδοχές του εαυτού μας και να διατηρούν ζωντανές τις σημαντικές αδιόρατες πλευρές μας».

Αλαίν ντε Μποττόν, 2007

Είναι γεγονός ότι στον τομέα της αρχιτεκτονικής, εδώ και έναν αιώνα περίπου, παρατηρείται μια συνεχής και καλπάζουσα ανάπτυξη, γεγονός στο οποίο συνετέλεσαν οι ολοένα και πιο εξελιγμένες τεχνολογικές, κατασκευαστικές μέθοδοι και τα κατάλληλα τεχνολογικά μέσα, καθώς και η επιθυμία των κατασκευαστών προς τη δημιουργία του μοναδικού, του ξεχωριστού και του μεγαλεπήβολου. Έχει όμως διερωτηθεί κανείς αν το μοναδικό, το ξεχωριστό και το μεγαλεπήβολο είναι αυτό που αντιστοιχεί σε ό,τι πραγματικά επιθυμεί ο χρήστης του εκάστοτε κτιρίου προς κατοίκηση;

Αν και αυτές οι κατασκευαστικές τάσεις αντιστοιχούν πλέον σε κάθε είδους κτίριο, εμείς θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο κτίριο-κατοικία. Και αυτό γιατί η κατοικία είναι ο μοναδικός και πρωτεύων οριοθετημένος χώρος-τόπος ο οποίος πλάθει και πλάθεται από τον τρόπο ζωής του ανθρώπου, από τα βιώματά του, την κουλτούρα, την προσωπικότητα και την ψυχοσύνθεσή του. Η κατοικία, τελικά, δεν είναι απλώς γραμμές πάνω στο χαρτί, γραμμές που ορίζουν τοίχους και ανοίγματα, κλίμακες και επίπλωση. Αντίθετα, οι γραμμές αυτές αντιστοιχούν τα γεγονότα τους στις αναμνήσεις, τις εμπειρίες, την οικειότητα, την αγάπη και ψυχική σύνδεση που φέρει η σχέση μεταξύ της κατοικίας και του ατόμου. Και κάπου εδώ είναι που το κτίριο γίνεται “κτήριο” [κτήριο < κτήμα= ιδιόκτητη κινητή ή ακίνητη περιουσία κάποιου (Λεξικό «ΜΑΘΗΤΕΙΑ», 1^{ος} τόμος, Εκδόσεις Γιάννη Ρίζου)].

Ο χώρος του σπιτιού είναι ο πρωταρχικός όλων των υπολοίπων δομημένων, οριοθετημένων χώρων, αν και το λιγότερο μελετημένο επιστημονικό αντικείμενο από τους αρχαιολόγους, αρχιτέκτονες, ιστορικούς και κριτικούς της τέχνης και της αρχιτεκτονικής κλπ. Είναι πρωταρχικός αν και μόνο κατανοήσουμε ότι «για το παιδί, το οικογενειακό σπίτι είναι η προέκταση του μητρικού κόλπου» (Georges Mesmin). Από το παραπάνω συνεπάγεται ότι το σπίτι, παράλληλα φυσικά με την οικογένεια, «γεννάει» στην ουσία τον άνθρωπο και διαμορφώνει ιδεολογικά, κοινωνιολογικά και συναισθηματικά το χαρακτήρα του. Ο άνθρωπος στα πρώτα χρόνια της ζωής του αποκτά εμπειρίες και αναμνήσεις από το χώρο του σπιτιού οι οποίες όμως αντιστοιχίζουν τα γεγονότα τους στο χρόνο: «Φυλάμε όλοι με συγκίνηση μιαν ανάμνηση του σπιτιού που περάσαμε τα πρώτα μας χρόνια» (Georges Mesmin). Επίσης, στο χώρο του σπιτιού δομείται γερά και παντοτινά η οικειοποίηση του ανθρώπου με τον τρισδιάστατο χώρο ο οποίος χώρος παύει, πλέον, να είναι ψυχρός και αποκτά ύφος και χαρακτήρα. Τα νοήματά του χώρου αντηχούν μέσα στη ψυχή του ανθρώπου, πλάθουν τις σκέψεις, τις εμπειρίες και το χαρακτήρα του. Είναι, λοιπόν, κοινώς αποδεκτό ότι ο ίδιος ο χώρος του σπιτιού και ο χαρακτήρας του, δηλαδή το ύφος και το στυλ του, αντικατοπτρίζει τον ανθρώπινο χαρακτήρα του

χρήστη και αντίστροφα. Είναι μια σχέση αλληλοσυμπλήρωσης και αλληλεξάρτησης.

Ουσιαστικά, λοιπόν, η παρούσα Πτυχιακή εργασία επιδιώκει να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο συμβάλλει ο χώρος γενικά, αλλά και συγκεκριμένα ο χώρος της κατοικίας στην ψυχοσύνθεση του ανθρώπου ο οποίος την κατοικεί. Δηλαδή προσπαθεί να διεισδύσει σε ένα βαθύτερο επίπεδο στη σχέση μεταξύ κατοικίας και ανθρώπου που είναι το ψυχολογικό – συναισθηματικό – ηθικό – ιδεολογικό και κατ' επέκταση κοινωνιολογικό. Θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε και θα προσπαθήσει να αποδείξει ως ένα βαθμό ότι όταν οι άνθρωποι χαρακτηρίζουν μια κατοικία «όμορφη και κομψή», αυτό δεν αποτελεί παράγοντα αντικειμενικό, καθώς η συναισθηματική σχέση μεταξύ κατοικίας και ανθρώπου δεν είναι δεδομένη και ταυτόσημη για όλους, αντιθέτως πλάθεται από το χαρακτήρα, τα νοήματα, τις αναμνήσεις και τις εμπειρίες του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά. Είναι μια σχέση προσωπική, πρωταρχική, μοναδική και αδιάσπαστη για τη διασφάλιση της οποίας, βέβαια, απαιτείται ο συνεχής διάλογος μεταξύ σχεδιαστών-κατασκευαστών και του εκάστοτε κατοίκου-χρήστη που πρόκειται να κατοικήσει το εν δυνάμει σπίτι του, έτσι ώστε αυτό «να έρθει και πάλι πιο κοντά» προς τον άνθρωπο.

Η Πτυχιακή Εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, δίνονται οι ορισμοί των ιδιοτήτων και των διαφόρων ερμηνειών του χώρου, εκφράζεται η σημασία της μορφής του τρισδιάστατου χώρου, καθώς και το πώς ερμηνεύεται αυτή η σημασία από τους ανθρώπους μορφολογικά, εννοιολογικά και ψυχολογικά. Επίσης, δίνεται ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η οριοθέτηση του χώρου από τον άνθρωπο αλλά και η σημασία και η ανάγκη του ανθρώπου γι' αυτήν την οριοθέτηση. Με άλλα λόγια αναλύεται η ανάγκη του ανθρώπου να οριοθετήσει το χώρο, να τον μετουσιώσει σε δικό του προσωπικό «τόπο» καθώς επίσης και το πώς η πραγμάτωση αυτού επιφέρει την οικειοποίησή του στο χώρο. «*Από τη στιγμή που ο άνθρωπος οριοθέτησε τον ελεύθερο χώρο, έμαθε να τον οικειοποιείται, να τον αναγνωρίζει, να τον θεωρεί ασφαλές... να τον κατακτά*» (Georges Mesmin, 1978)¹.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει την εξέλιξη της κατοικίας στο χρόνο από τότε ακόμα που η κατοικία είχε τη μορφή σπηλιάς ή καλύβας έως και την εποχή του 20^{ου} αιώνα, του αιώνα της ομαδοποιημένης κατοικίας για τους πολλούς, της εποχής του διαμερίσματος όπου επήλθαν πολλές και σημαντικές ανακατατάξεις. Επίσης, γίνεται συσχετισμός μεταξύ των εννοιών της κατοικίας και της εστίας όπως επίσης και το πώς αυτές συνδέονται σε επίπεδο νοημάτων και συναισθημάτων με τον άνθρωπο.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται τα αίτια από τα οποία η κατοικία έφτασε ως τον 20^ο αι. να έχει δεχθεί μεγάλες μεταβολές στο χαρακτήρα της, αλλά και οι κοινωνικοί, πολιτικοί, πολιτισμικοί, οικονομικοί, τεχνολογικοί λόγοι οι οποίοι οδήγησαν στο φαινόμενο αυτό. Αναλύεται, επίσης, το φαινόμενο της κατοικίας «των πολλών» σε μια περίοδο όπου η μαζική συγκέντρωση πολυάριθμων πληθυσμών στα μεγάλα αστικά κέντρα ήταν ραγδαία. Πρόκειται για την δημιουργία μιας ομαδοποιημένης, κοινής κατοικίας για όλους, μιας κατοικίας επαρκούς αλλά και φτηνής η οποία να απευθύνεται και να ικανοποιεί όλες τις κοινωνικές τάξεις των ανθρώπων. Αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου ήταν το ότι η κατοικία του 20^{ου} αιώνα κατέληξε να είναι ένα «τυποποιημένο μοντέλο», ένα προϊόν εμπορεύματος που να αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση και μόνο των βιολογικών ανθρώπινων αναγκών. Ταυτόχρονα, έχασε το χαρακτήρα της –όλες οι κατασκευαστικές μορφές της έμοιαζαν να είναι πάνω κάτω ίδιες– και έπαψε να απευθύνεται στον κάθε άνθρωπο προσωπικά. Και ο προβληματισμός αυτός εντείνεται προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα όπου οι ανάγκες, σε κάθε επίπεδο, των πολυμορφικών ομάδων ή ανθρώπων άρχισαν να γίνονται πολύπλοκες.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο δίνεται ως επίλογος το γενικό συμπέρασμα που απορρέει από την παρούσα μελέτη.

---

1. Georges Mesmin, *Το παιδί, η αρχιτεκτονική και ο χώρος*, Εκδόσεις Μνήμη, 1978.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	3
Πρόλογος.....	5
Περίληψη.....	7
Περιεχόμενα.....	8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΧΩΡΟΣ, ΟΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ.....

1.1 Εισαγωγή.....	11
1.2 Έννοιες που χαρακτηρίζουν το χώρο.....	12
1.2.1 Γενικά.....	12
1.2.2 Έννοιες που χαρακτηρίζουν το χώρο στο επίπεδο των αισθήσεων – Μορφή.....	12
1.2.3 Ψυχοκοινωνικά μεγέθη.....	14
1.2.4 Η εικόνα του χώρου.....	22
1.2.5 Χαρακτήρας – φυσιογνωμία του χώρου.....	22
1.3 Πότε ο χώρος ορίζεται ως «τόπος».....	23
1.3.1 Γενικά.....	23
1.3.2 Η σύνδεση του «εντός» και του «εκτός».....	24
1.3.3 Πότε ο χώρος μετουσιώνεται σε «τόπο».....	25
1.3.4 Ο χώρος της κατοικίας ως ορισμένος τόπος.....	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΣΤΙΑ & ΚΑΤΟΙΚΙΑ.....

2.1 Εισαγωγή.....	29
2.2 Κατοικία.....	30
2.2.1 Ιστορική εξέλιξη της κατοικίας.....	30
2.2.2 Μορφή της κατοικίας.....	35
2.3 Εστία.....	37
2.4 Εστία και κατοικία. Οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.....	39
2.4.1 Σύνδεση της εστίας με την κατοικία.....	39
2.4.2 Η σχέση του ανθρώπου με την κατοικία και την εστία.....	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΑΤΟΙΚΙΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ.....	43
3.1 Εισαγωγή.....	44
3.2 Η σημερινή κατάσταση σχετικά με την κατοίκιση & την κατοικία.....	45
3.3 Η δημιουργία της κρίσης της κατοίκισης & της κατοικίας.....	47
3.3.1 Η συνθετότητα των προβληματισμών της κατοίκισης και της κατοικίας των πολλών στις αρχές του αιώνα.....	47
3.3.2 Ξετυλίγοντας το νήμα.....	49
3.4 Η περιπέτεια της κατοίκισης & της κατοικίας στην Ελλάδα τον 20 ^ο αιώνα.....	57
3.5 Το τότε και το τώρα.....	60
3.5.1 Από το μοντέλο κατοίκισης και κατοικίας για το φτωχό εργάτη στη φτώχεια του μοντέλου για όλους.....	60
3.5.2 Το πέρασμα από το ιδανικό παράδειγμα-τύπο στις πολλαπλές μορφές κατοικίας και κατοίκισης.....	61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ-ΕΠΙΛΟΓΟΣ	68
Συμπέρασμα.....	69

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	72
--------------------------	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΧΩΡΟΣ, ΟΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Ο χώρος είναι συνεχής, δηλαδή αδιαίρετος. Είναι από την ίδια του τη φύση χωρίς μέγεθος ούτε μορφή, αν και αυτός είναι ο πατέρας των μεγεθών και των μορφών».

«ΤΟ ΠΑΙΔΙ, Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Ο ΧΩΡΟΣ», Georges Mesmin, Εκδόσεις Μνήμη, 1978.

Προτού αναλύσουμε τις σημαντικές αξίες, τις διάφορες έννοιες της κατοικίας και τη σύνδεσή της με τον άνθρωπο σε διάφορα επίπεδα είναι αναγκαίο να μιλήσουμε για τις αξίες, τις έννοιες και τη σημασία του χώρου γενικότερα.

Ο χώρος, ως προς τη γενική του έννοια, είναι **απροσδιόριστος και άμορφος, ασαφής και συγκεχυμένος**. Καταλαμβάνει μια ατελείωτη ελεύθερη έκταση, δηλαδή τα όριά του δεν είναι ορισμένα και συγκεκριμένα. Είναι ο ελεύθερος – κενός τόπος, το απέραντο διάστημα.

Από τη στιγμή που κάποια στοιχεία εισαχθούν στη σφαίρα του χώρου, τότε ο χώρος προσδιορίζεται από τη σχέση που έχει πλέον με τα στοιχεία αυτά καθώς και από τη σχέση μεταξύ των στοιχείων που περιέχονται σε αυτόν. Συνεπώς, ο χώρος καθορίζεται και μορφοποιείται από τις παραπάνω σχέσεις, καθώς φυσικά και από τον άνθρωπο που τις αντιλαμβάνεται και τις κατανοεί.

Το πόσο μας αρέσει ένας χώρος, σε πρακτικό επίπεδο, εξαρτάται από το πόσο καλύπτει ορισμένους λειτουργικούς στόχους.

Σε συναισθηματικό επίπεδο, η ταυτότητα του χώρου αποτελεί την υποδομή της ταυτότητας του εαυτού και δεν πρέπει να θεωρηθεί ως μια σταθερή και ενσωματωμένη γνωστική δομή. Συνίσταται από συσσωρευμένες γνώσεις γύρω από το φυσικό κόσμο στον οποίο ζει το άτομο. Οι γνώσεις αυτές είναι σκέψεις, μνήμες, αξίες, ιδέες, προτιμήσεις και έννοιες συνδεδεμένες με όλα τα σημαντικά πλαίσια της καθημερινής ζωής του ατόμου, παρελθόντα και παρόντα.

Ο χώρος πρέπει να αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο για την κατανόηση της ανάπτυξης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και εμπειρίας. «Ο χώρος μέσα στον οποίο ζούμε δεν είναι ένα μέγεθος ποσοτικό και έξω από εμάς αλλά ένας εσωτερικός αξεχώριστος τρόπος της δράσης μας» (**Georges Mesmin, 1978**).

1.2 ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΟ ΧΩΡΟ

1.2.1 ΓΕΝΙΚΑ

Ο χώρος, όπως είδαμε και παραπάνω, από τη στιγμή που οριοθετείται και μορφοποιείται αντανακλά στον άνθρωπο κάποια χαρακτηριστικά και κάποια νοήματα τα οποία, ενδεχομένως να μεταφράζονται διαφορετικά από άτομο σε άτομο. Αυτό, όπως είναι αυτονόητο, οφείλεται στο γεγονός ότι ο κάθε άνθρωπος ως μοναδική οντότητα και προσωπικότητα ερμηνεύει διαφορετικά τα μηνύματα του χώρου. Αυτή η πολλαπλότητα των ερμηνειών έγκειται στις αξίες, στα νοήματα και τις μνήμες που είναι χαραγμένες στη συνείδηση και το χαρακτήρα του ανθρώπου.

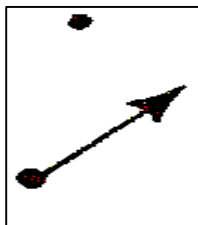
Ποιες είναι, όμως οι έννοιες που χαρακτηρίζουν το χώρο τόσο σε πρακτικό, οπτικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο νοημάτων και συναισθημάτων; Ποια είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά του χώρου τα οποία λόγω των διαφορετικών συνειδητήσεων των ανθρώπων ερμηνεύονται ποικιλοτρόπως;

1.2.2 ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΟ ΧΩΡΟ ΣΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΣΕΩΝ – ΜΟΡΦΗ

Τη **μορφή** ενός χώρου τη συνθέτουν διάφορα στοιχεία όπως είναι: το σχήμα, το περίγραμμα, το χρώμα το μέγεθος κ.ά. Κάθε μορφή έχει μια αρχέτυπη μήτρα, ένα πρότυπο που αποτελεί τη βάση ώστε να την αναγνωρίσουμε. Αυτή η αρχέτυπη μήτρα ονομάζεται ελάχιστο στερεότυπο. Τα στοιχεία που αποτελούν τη μορφή είναι τα εξής:

1. ΣΗΜΕΙΟ

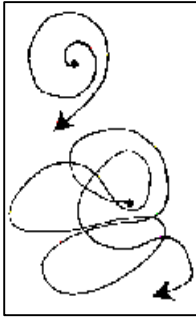

Εικ. 1.1.

Σημείο => Γραμμή =>
Κατεύθυνση

Το σημείο είναι η αρχή της δημιουργίας όλων των μορφών. Αποτελεί το **γενεσιουργό στοιχείο** όλων των ιδιοτήτων της μορφής και **φανερώνει χώρο**. Η εκδήλωση του σημείου σε κίνηση εμφανίζει τη γραμμή και την κατεύθυνση (**Εικ. 1.1**).

2. ΓΡΑΜΜΗ

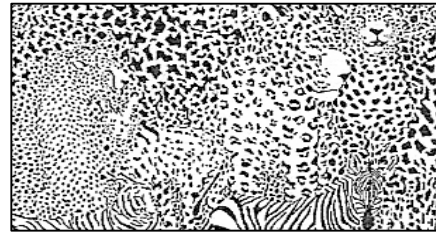

Η γραμμή είναι το σημείο σε κίνηση (*Εικ. 1.2*). Αποτελεί το καλύτερο αντιληπτό στοιχείο και ενυπάρχει στη δημιουργία όλων των σχημάτων και μορφών, ως μέρος μιας αδιαίρετης τριάδας που την αποτελούν η ίδια, το σημείο και η κίνηση. Η γραμμή εμφανίζεται στο **χώρο** και λόγω της κίνησης **υποδηλώνει χρόνο**.

Εικ. 1.2. Γραμμή

3. ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ / ΣΧΗΜΑ

Το περίγραμμα είναι το βασικό δομικό στοιχείο της μορφής, όπως την αντιλαμβανόμαστε με την όραση (*Εικ. 1.3α. & 1.3β.*). Δημιουργείται από ένα σύνολο σημείων που αποτελούν τη γραμμή του περιγράμματος. Η γραμμή αυτή οριοθετεί τη μορφή από το περιβάλλον της και ανήκει εξίσου και στα δύο. Το περίγραμμα ως έννοια είναι αρκετά ευρεία και εμφανίζεται τόσο στο χώρο, όσο και στο χρόνο. Το σχήμα το οποίο στηρίζεται στην περιγραμματική του κατασκευή, είναι και αυτό πρωταρχικής σημασίας στοιχείο αντίληψης της μορφής, καθώς αποτελεί τη βάση για τη δημιουργία του **ελάχιστου στερεότυπου**. Αυτό συμβαίνει διότι η όραση κυριαρχεί στις άλλες αισθήσεις και επιβάλλει το δικό της στοιχείο ως σημαντικότερο.

α. Η έλλειψη περιγράμματος περιορίζει την αναγνώριση των μορφών

β. Από τη στιγμή που ορίζεται το περίγραμμά τους οι μορφές αυτονομούνται και αναδύονται μέσα από τις εικόνες

Εικ. 1.3. Η σημασία του περιγράμματος

4. ΟΡΙΟ

Όπως προαναφέραμε το περίγραμμα οριοθετεί τη μορφή από το περιβάλλον και το περιβάλλον, αντίστοιχα, οριοθετείται από τη μορφή. Αποτελεί δηλαδή ένα όριο ανάμεσα σε αυτή και το περιβάλλον της. Ανάλογα με το τι οριοθετούν, τα όρια τα διακρίνουμε σε :

- **Όρια Φυσικής Τάξης**, π.χ. όρια δομημένου χώρου, που αυτονομούν τους διάφορους φυσικούς χώρους.
- **Όρια Ηθικής ή Ψυχικής Τάξης**, π.χ. συμπεριφορές, ήθη, έθιμα, που η περιγραφή τους χαρακτηρίζει έναν τόπο.
- **Όρια Νοητικής Τάξης**, που περιγράφουν π.χ. αντιλήψεις και νοήματα, προλήψεις και δοξασίες, που επηρεάζουν έναν τόπο.

5. ΕΛΑΧΙΣΤΟ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΟ

Επειδή τα στοιχεία που αποτελούν τη μορφή είναι πάρα πολλά, ώστε να τα αναλύουμε κάθε φορά που προσπαθούμε να αναγνωρίσουμε κάποια μορφή, σε σημείο που ακόμα και ένας άνθρωπος με τέλεια μνήμη δε θα μπορούσε να τα ανακαλέσει, ο άνθρωπος χρησιμοποιεί ένα σχετικά μικρό αριθμό στοιχείων για την αναγνώριση των μορφών. Το **ελάχιστο σύνολο των στοιχείων που ταυτοποιούν μια μορφή**, αποτελούν το ελάχιστο στερεότυπο της μορφής αυτής.

6. ΆΛΛΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Εκτός από αυτά τα βασικά στοιχεία, τα οποία αποτελούν τη βάση για τον προσδιορισμό μιας οποιασδήποτε μορφής, υπάρχουν και άλλα όπως το **χρώμα**, το **μέγεθος** κ.ά.

1.2.3 ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ

Εκτός από τις έννοιες και τα μεγέθη που χαρακτηρίζουν το χώρο σε επίπεδο οπτικό, ή ακουστικό και γενικότερα σε επίπεδο αισθήσεων, υπάρχουν και κάποια μεγέθη τα οποία χαρακτηρίζουν το χώρο σε επίπεδο νοημάτων και συναισθημάτων.

Ένα νόημα επιδέχεται διάφορα επίπεδα ερμηνείας, από πλευράς πρακτικής χρήσης, ψυχολογικής ή συναισθηματικής εμπειρίας και νοητικής κρίσης ή αξιολόγησης της σημασίας.

Κάθε νόημα, κάθε λειτουργία, που αναφέρεται παρακάτω και αφορά το περίγραμμα, εννοείται ότι διαθέτει ταυτόχρονα και τις τρεις διαστάσεις, οι οποίες μέσα στο **χρόνο**, το **χώρο** και την **ιστορία** τους εναλλάσσουν τη βαρύτητά τους. Έτσι, τις λειτουργίες τους μπορούμε να τις δούμε στους αδιαχώριστους π.χ. ρόλους: χρήσης, διαχείρισης, προστασίας, σημαντικής και συμβολισμού, κατανόησης και ερμηνείας.

Στη συνέχεια, ασχολούμαστε με αυτήν καθαυτή τη λειτουργία των περιγραμμάτων, δηλαδή, με το γενικότερο ρόλο που επιτελούν, καθώς και με την προσφορά τους στην εξυπηρέτηση διαφόρων τομέων της ανθρώπινης δραστηριότητας: πρακτικό, αισθητικό, συναισθητικό, αντιληπτικό, νοηματικό και σημασιολογικό.

1. ΠΡΩΤΟΤΥΠΙΑ

Η πρωτοτυπία ενός τόπου αποτελεί μία από τις κυριότερες επιδιώξεις των ατόμων που ζουν σε αυτόν. Αφορά κυρίως το μοναδικό χαρακτήρα του τόπου, τη σπανιότητα στο είδος του, το ανεπανάληπτο, το μοναδικό.

2. ΠΟΙΚΙΛΙΑ

Αναφέρεται στην **ποικιλία των στοιχείων** τα οποία αποτελούν έναν τόπο. Σήμερα ιδίως, οι καταναλωτές ενός τόπου, καθώς προέρχονται από διαφορετικά μέρη του κόσμου, αναζητούν ευκολότερα τα αρχέτυπά τους μέσα στην ποικιλία των μορφών παρά μέσα στην απλότητά τους.

3. ΔΥΝΑΜΗ ΕΠΙΒΟΛΗΣ

Είναι η δύναμη με την οποία μια μορφή μπορεί να επιβληθεί στο θεατή της. Αυτή η δύναμη επιβολής βασίζεται πάνω στην αντίθεση και στον πολιτιστικό εθισμό, δηλαδή στην οικειότητα που έχουμε με την μορφή και στην ευκολία να την αναγνωρίσουμε ως πολιτιστική μονάδα. Χαρακτηριστικό της είναι ο **τονισμός των στοιχείων**.

4. ΑΝΑΓΝΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Ξεχωριστό ποιοτικό μέγεθος που αναφέρεται στην ευκολία του να διαβάσει κανείς το **λειτουργικό διάγραμμα** ενός χώρου όχι μόνο στην κάτοψή του και γενικά να ερμηνεύει με ευκολία τα μηνύματα που ο τόπος

εκπέμπει. Η αναγνωσιμότητα εξαρτάται, λοιπόν, από το **συντακτικό του χώρου** και από το βαθμό της ρητορικής απόδοσής του.

5. ΣΥΝΤΑΞΗ

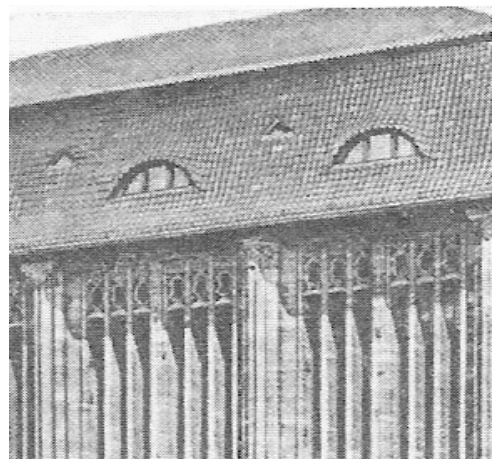
Τα περιγράμματα αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικά μορφήματα και ο τρόπος σύνταξής τους επηρεάζει την ερμηνεία του τοπίου ως εικόνας του τόπου. Η σύνταξη σχετίζεται με την **τάξη**, την **οργάνωση** και τη **γεινίαση**.

6. ΡΗΤΟΡΙΚΗ

Ο βαθμός ρητορικής απόδοσης ενός τόπου αναφέρεται στην ικανότητά του να μεταδίδει **πληροφορίες** και **μηνύματα**. Τα περιγράμματα, η ίδια η μορφή τους ή ο τρόπος σύνταξής του, παίζουν καθοριστικό ρόλο στην αύξηση αυτής της ικανότητας και επομένως στην αύξηση της ρητορικής έκφρασης του τόπου.

7. ΣΥΝΕΙΡΜΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Έτσι αποκαλείται η κρυμμένη ασυνείδητη ποιότητα του τοπίου, η οποία συνδέει τις μορφές με κάποιο «άλλο» περιεχόμενο (**Εικ. 1.4**) που ο καθένας μπορεί να δώσει (connotation), με μια σειρά από άλλα αρχιτεκτονικά γεγονότα (άλλων τόπων ή εποχών) ή με μια σειρά συμβαινόντων που αναφέρονται στον ίδιο τόπο. Ο βαθμός συνειρμικής απόδοσης αφορά την ικανότητα του τοπίου να μεταφέρει κάποιον, μέσω ενός «συνταγματικού» τρόπου σύνδεσης, σε **μνήμες άλλων μορφών ή συμβαινόντων**.

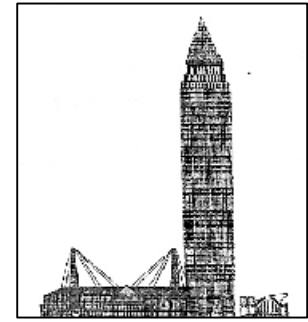

Εικ. 1.4. Συνειρμική απόδοση των κτιρίων. (Πολυκατάστημα Βέρτχαϊμ, Βερολίνο.)

8. ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ

Ονομάζεται η «σημαντική» ικανότητα του χώρου, η δύναμη της εικόνας να αναφέρεται σε πράγματα **συγκεκριμένα ή αφηρημένα**. Το «σύμβολο» διακρίνεται από το «σημείο», επειδή μπορεί να **μεταφέρει μηνύματα** και όχι πληροφορίες, καθώς ξεπερνά τα όρια της κοινωνικής σύμβασης αναγόμενο σε σημασίες κοσμικής τάξης. (Εικ. 1.5)

Εικ. 1.5. Ένδειξη –
συμβολισμός
οικονομικής ισχύος.

9. ΕΞΥΨΩΣΗ

Μπορούμε να μετρήσουμε το βαθμό της δυνατότητας ενός χώρου να εμφανίζει **μεγαλείο, ανάταση, σπουδαιότητα**. Η παρουσία μιας τέτοιας ποιότητας, όπως είναι η εξύψωση, δημιουργεί προϋποθέσεις ιδεολογικής και **ψυχικής ανάτασης**, σεβασμού, ιερότητας, δέους και οδηγεί σε ανάλογες συμπεριφορές ευγένειας, θαυμασμού κ.ά. Επίσης, σχετίζει το ιστορικό παρελθόν με το πολιτισμικό παρόν και καθιστά εύκολη τη βίωση των υψηλών στιγμών ενός τόπου. (Εικ. 1.6)

Εικ. 1.6. Κάστρο των Ιπποτών,
Ρόδος.

10. ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ

Αποκαλείται η ικανότητα ενός τόπου να διεγείρει **συναισθηματικά** τον κάτοικο ή τον επισκέπτη του. Ασφάλεια, σιγουριά, χάος, ρομαντική διάθεση, νοσταλγία, θλίψη, μιζέρια και πολλά άλλα είναι συναισθηματικά, καταρχήν, μηνύματα της εικόνας ενός τόπου που αποτελούν, σε δεύτερο επίπεδο, κάποια ιδεολογία, καθώς είτε τα μηνύματα προέρχονται απ' αυτήν είτε την προκαλούν. Το περίγραμμα συντελεί κατά πολύ στη δημιουργία αυτών των συναισθηματικών ή ιδεολογικών μηνυμάτων.

11. ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ

Αυτή αντιστοιχεί στην πυκνότητα των πληροφοριών ή των στοιχείων που απορρέουν από την ανάγνωση και τη βίωση ενός τόπου και στη συνθετότητα του τρόπου που προβάλλονται οι πληροφορίες.

- Το είδος του περιγράμματος παίζει ρόλο στο βαθμό πολυπλοκότητας της εικόνας.
- Σε κάθετες τομές ή κατόψεις, το πολύπλοκον ή μη εξαρτάται από τη σαφήνεια των γενικών ή μερικών περιγραμμάτων.
- Στις όψεις το περίγραμμα μπορεί να χαρακτηριστεί απλό ή περίπλοκο, με μικρότερη ή μεγαλύτερη ποικιλία στα στοιχεία που περιγράφονται.
- Έγκειται στη διαφορετικότητα των μηνυμάτων που ο χώρος μεταφέρει.

12. ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

Μέγεθος συνδεδεμένο με την αναλογία και την ψυχολογία του «*μοιάζει σαν...*». Στις περισσότερες περιπτώσεις, η αισθητική κρίση ενός τόπου στηρίζεται στην αιτιολόγηση «είναι ωραίο, γιατί είναι σαν...».

13. ΟΙΚΕΙΟΠΟΙΗΣΗ

Για να μελετήσουμε το στοιχείο της οικειοποίησης του χώρου, στηριζόμαστε στη μελέτη «πρακτικής» του χώρου. Αυτή η πρακτική αφορά τις κινήσεις που επαναλαμβάνονται, τις σχέσεις με τους άλλους, τις θέσεις των αντικειμένων, τις διαδρομές, τις αποστάσεις, τα σημεία αναφοράς κλπ.

Η έννοια της οριοθέτησης, του ορίου ως περιγράμματος είναι βασική για την οικειοποίηση, είτε αν φανταστούμε τον εαυτό μας εντός ορίου είτε εκτός. Δίνοντας εμείς όρια, συγκεκριμενοποιούμε τη σχέση μας με το «άλλο», συσχετίζουμε τον εαυτό μας με αυτό, ενώ η εύρεση των ορίων του «άλλου» μας κάνει προεκτάσεις του, νιώθουμε χειριστές του, γνωρίζουμε να το επαναφέρουμε όποτε θέλουμε στη μνήμη μας. Έτσι, στη σχέση του «άλλου» με τον εαυτό μας, οικειοποιούμε το άλλο, το κάνουμε δικό μας, μέρος μας, εξάρτημά μας. Τα **όρια** εδώ περιγράφουν τη **σχέση** μας.

14. ΣΥΜΒΑΙΝΟΝΤΑ

Η ευκολία εμφάνισης συμβαινόντων ή γεγονότων αποτελεί ένα ποιοτικό στοιχείο στο οποίο τα περιγράμματα παίζουν σημαντικό ρόλο στην ψυχοκοινωνική και ιδεολογική διάσταση του τόπου.

15. ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η κίνηση είναι ένα σημαντικό ποιοτικό στοιχείο που συνδέεται στενά τόσο με τον τόπο όσο και με τα «γεγονότα» του. Ο βαθμός ευκολίας της κίνησης στους διάφορους τύπους εξασφαλίζει προϋποθέσεις για την εμφάνιση συμβαινόντων και επιτρέπει την καλύτερη αναγνώριση, εποπτεία, συμμετοχή και βίωση ενός τόπου.

16. ΜΝΗΜΗ

Η μνήμη ενός τόπου συγκροτείται από τα στοιχεία που αντιστέκονται στις φθορές και στις αλλαγές που επιφέρει ο χρόνος τόσο στο φυσικό όσο και στο αστικό τοπίο (Εικ. 1.7). Τα στοιχεία αυτά θεωρούνται ως «τύποι» που διαφυλάττουν τις **αρχέτυπες ιδέες** των δομικών μονάδων της πόλης (ιδέα της κατοικίας, του σχολείου, της εκκλησίας, του μουσείου, του θεάτρου κ.ά.) και στηρίζονται στα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά «γεγονότα» (fatti), τα οποία δίνουν το ιδιαίτερο νόημα του κάθε τόπου σε κάθε εποχή. Η εύκολη εξασφάλιση της «μνήμης» είναι μια ποιότητα ιδιαίτερα αναζητήσιμη σήμερα στην πόλη, η δε συμβολή σ' αυτήν των ειδικών περιγραμμάτων, λαμβανομένων ως αρχιτεκτονικών ή πολεοδομικών γεγονότων, είναι προφανής.

Εικ. 1.7. Η έκφραση της μνήμης.

17. ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

Είναι ένα στοιχείο στο οποίο τα περιγράμματα παίζουν και πάλι σημαντικό ρόλο. Αν έχουμε ορατότητα των περιγραμμάτων ενός τόπου προσανατολιζόμαστε ευκολότερα μέσα σ' αυτόν, πολλές φορές χωρίς την ανάγκη άλλων σημείων αναφοράς κάτι το οποίο φωτίζει και διευκρινίζει τη σχέση μας και τη θέση μας στο χώρο.

18. ΑΝΕΣΗ

Είναι η ιδιότητα που εξασφαλίζεται εάν συντρέχουν ποιότητες, όπως: η **ασφάλεια**, το ευχάριστο, το χρήσιμο και ωφέλιμο, η οικονομία, το άνετο κ.ά. Είναι μια ποιότητα που συνδέεται με την ευκολία χρήσης και με την εξ αυτής προερχόμενη ικανοποίηση. Πειραματισμοί σε έρευνες (Στεφάνου, 1993)² σχετικές με τις σχέσεις των ηλικιωμένων ατόμων με το χώρο εμφάνιζαν την άνεση ως μια από τις πρώτιστα επιδιωκόμενες ποιότητες.

19. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Αναφέρεται στην ασφάλεια που παρέχει ο τόπος και στη σιγουριά που εξασφαλίζει κατά τη διακίνηση των ατόμων μέσα σε αυτόν. Στην προαναφερόμενη έρευνα για τα ηλικιωμένα άτομα, η προστασία και η ασφάλεια καταλάμβαναν την πρώτη θέση στις επιδιωκόμενες ποιότητες του χώρου και προηγούνταν της άνεσης.

20. ΕΣΤΙΑΣΗ

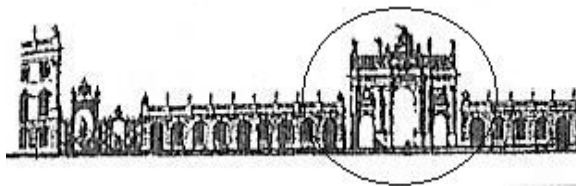
Η ιδιότητα αυτή έλκει προς ένα κέντρο που παίζει το ρόλο της **εστίας του χώρου**. Συνδέεται με την ιεράρχηση των στοιχείων, αφού οποιαδήποτε αναγνώριση εστίας συγκεντρώνει ενδιαφέρον λειτουργικό, αισθητικό κ.ά.

---

2. Ιουλία Στεφάνου-Ιωσήφ Στεφάνου, *Περιγραφή της εικόνας της πόλης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 1999.

21. ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η ιδιότητα αυτή σχετίζεται με τη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης, διείσδυσης, προσέγγισης σε έναν τόπο και αυτή η δυνατότητα αφορά κάτι περισσότερο από την απλή κίνηση. Για παράδειγμα, μπορεί ένας χώρος μιας κατοικίας να διακρίνεται με ευκολία στο σχέδιο της κάτοψής της κι όμως να μην είναι εύκολα προσπελάσιμος. Επίσης, η προσπελασιμότητα έχει να κάνει με το σημείο στο οποίο βρίσκεται η **πύλη** (Εικ. 1.8) σε έναν τόπο ή κτίριο. «Τι σημαίνει πύλη, αναρωτηθήκαμε... Τι άλλο πέρα από ένα όριο, ένα σημείο διείσδυσης, μια επαφή ανάμεσα στο “εντός” και το “εκτός”. Ένα όριο που υπάρχει αλλά ταυτόχρονα πρέπει να εξαφανιστεί, να διαλυθεί. Το βλέμμα διεισδύει, διακρίνει το μέσα από το έξω, αναγνωρίζει, επιτρέπει την διέλευση»³.

Εικ. 1.8. Ο τονισμός της προσπελασιμότητας.

22. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ

Η οριοθέτηση, ως ψυχοκοινωνικό μέγεθος, αναφέρεται στο βαθμό ευκολίας της διατύπωσης και κατανόησης των ορίων που διαθέτει ο εξεταζόμενος τόπος. Συναισθηματικά και ιδεολογικά η οριοθέτηση αποτελεί τη βασική διαδικασία για την **οικειοποίηση του χώρου**, δηλαδή την εξοικείωση με αυτόν, την αντίληψη και κατανόησή του.

23. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Είναι η αποδοτικότητα που απορρέει από την ύπαρξη και την λειτουργία των στοιχείων σε έναν τόπο. Συνδέεται στενά με την άνεση, την προσπελασιμότητα κ.α.

---

3. Ρ. Σακελλαρίδου + Μ. Παπανικολάου & Συνεργάτες Αρχιτέκτονες. Από άρθρο τους το οποίο προβλήθηκε στο διαδικτυακό τόπο «www.greekarchitectw.gr», Νοέμβριος 2008.

1.2.4 Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Η εικόνα του χώρου αποτελεί ένα **στοιχείο αποτύπωσης** όλων των χωρικών εντυπώσεων. Οριοθετούμε και συγκεκριμενοποιούμε, περιγράφοντας:

- Στο **επίπεδο των αισθήσεων** με μια οπτική, ακουστική, γευστική, ηχητική εικόνα, αλλά και εικόνα υλικών, που χαρακτηρίζουν ένα συγκεκριμένο τόπο.
- Στο **επίπεδο των συναισθημάτων** με μια εικόνα αποτύπωσης συναισθημάτων που μπορούν να απεικονισθούν και να καταγραφούν ψυχολογικά ως μεγέθη.
- Στο **επίπεδο των νοημάτων**, να ταξινομηθούν, να αξιολογηθούν, να ερμηνευθούν και να ιεραρχηθούν, για να είναι ανοιχτή μια εικόνα που να αντικατοπτρίζει την αξία, τη σκοπιμότητα και τη σημασία τους.

Ο συνδυασμός όλων αυτών των εικόνων, η γνωριμία του ατόμου μαζί τους και η συνδιαλλαγή του με αυτές, οδηγεί στη βιωματική γνώση του χώρου, ενός χώρου που ο άνθρωπος έχει δώσει τα δικά του προσωπικά αισθήματα, συναισθήματα και νοήματα και έτσι μετέχει και υπάρχει σε αυτόν όχι ως αντικείμενο, αλλά ως μέρος του.

1.2.5 ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ – ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Ο χαρακτήρας είναι μία από τις πιο σημαντικές ιδιότητες του χώρου. Ο άνθρωπος, αναγνωρίζοντας το χαρακτήρα ενός χώρου, μπορεί ταυτόχρονα να αναγνωρίσει και τη συγκεκριμένη «ατμόσφαιρα» του εκάστοτε χώρου. Χαρακτήρας σημαίνει συγκεκριμένη μορφή, σημαίνει την ουσία των στοιχείων που σηματοδοτούν ένα χώρο, είναι η «ταυτότητα» του χώρου, η φυσιογνωμία του, ή αλλιώς, το ιδιαίτερο περίγραμμά του. Κάθε μορφή, κάθε παρουσία έχει το δικό της συγκεκριμένο χαρακτήρα και ταυτίζεται με αυτόν. Η αναγνώριση του χαρακτήρα του χώρου από τον άνθρωπο είναι πρωταρχικής σημασίας διότι μέσω αυτής οικειοποιείται το χώρο του οποίου αποτελεί μέρος. Έτσι προσπαθεί να κάνει το χώρο του ορισμένο, συγκεκριμένο και οικείο ως προς αυτόν χαρακτηρίζοντάς τον.

Η φυσιογνωμία ξεπερνά την απλή εγγραφή των διαζόντων χαρακτηριστικών ενός τόπου, επειδή αναφέρεται στην ίδια την οντότητά του. Αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος αξιοποίησε τόσο τις δικές του αρετές, όσο και τις αρετές του χώρου στον οποίο εγκαταστάθηκε, έδρασε και ανέπτυξε ένα βαθμό συλλογικής συνείδησης, βαθμό πολιτισμού.

1.3 ΠΟΤΕ Ο ΧΩΡΟΣ ΟΡΙΖΕΤΑΙ ΩΣ «ΤΟΠΟΣ».

«Το να κατασκευάζεις είναι να περιορίζεις, να δημιουργείς ένα εσωτερικό διαφορετικό από το εξωτερικό. Τα όρια, όταν ορισθούν, ιδρυθούν και εδραιωθούν, γίνονται αντικείμενο υπεράσπισης από τους ανθρώπους. Χρειάζονται κατακλυσμοί για να τα καταργήσουν. Έτσι, είναι ουσιώδες αυτοί που τα κτίζουν να σκέπτονται πολύ καλά την εγκατάστασή τους, ώστε να αποφεύγονται συγκρούσεις και δυστυχία...»

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

1.3.1 ΓΕΝΙΚΑ

Όπως προαναφέραμε ο χώρος, ως προς την ευρύτερή του έννοια, είναι ασαφής, απροσδιόριστος, άμορφος, συγκεχυμένος. Ουσιαστικά, οι ιδιότητές του ταυτίζονται με τις ιδιότητες του **ατέρμονου σύμπαντος** το οποίο δεν έχει αρχή, μήτε και τέλος.

Παρόλα αυτά, οποιοδήποτε στοιχείο εισαχθεί στη «σφαίρα» του χώρου, τότε αυτός έχει την ιδιότητα να προσδιορίζεται από αυτό το συγκεκριμένο στοιχείο, δηλαδή έχει την ιδιότητα να «λαμβάνει» κάποια από τα χαρακτηριστικά του στοιχείου και να **αποκτά χαρακτήρα**, να γίνεται συγκεκριμένος, να **οριοθετείται**, να χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένα νοήματα και να μορφοποιείται.

Και η ίδια η ύπαρξη του ανθρώπου στη γη, εφόσον εισάγεται στη «σφαίρα» του χώρου –βάσει και των παραπάνω– είναι οριοθετημένη. Τα όρια προσδιορίζουν κάτι, του προσδίδουν ένα συγκεκριμένο και μοναδικό κάθε φορά ίσως περίγραμμα, χαρακτήρα, μια συγκεκριμένη μορφή. Επομένως, η ύπαρξη του κάθε ανθρώπου στη γη είναι οριοθετημένη και μοναδική. Ωστόσο, ο άνθρωπος, νιώθει την ανάγκη να

ανακαλύπτει συνεχώς τα όριά του ως προς τα περιγράμματα που τον περιβάλλουν στο χώρο, ως προς το «εντός» και το «εκτός», ανακαλύπτοντας νέες αλήθειες, αποκτώντας αξίες και ιδανικά, τα οποία μεταπλάθει σε δικά του μοναδικά νοήματα. Κι έτσι, **οικειοποιείται** με το χώρο του, νιώθοντας κατά κάποιον τρόπο ότι μπορεί να τον κάνει «κτήμα» του, ότι τον ελέγχει και, μέσω

αυτής της διαδικασίας, ότι μπορεί να ταυτιστεί με το χώρο, να τον οικειοποιηθεί. Μοιραία, λοιπόν η ύπαρξη του ανθρώπου στον κόσμο γίνεται ένα «κατοικείν». «Κατοικείν» ανάμεσα στο «άνω-κάτω», στον «ουρανό και τη γη», στο «προσπελάσιμο και το κλειστό», στο «περίκλειστο και το ελεύθερο». Όλα τα παραπάνω ζεύγη αντιθετικών εννοιών δημιουργούν τους ιδιαίτερους «χαρακτήρες» και τα «νοήματα» που ο καθένας μπορεί να δίνει στις δραστηριότητες που εξυπηρετούν αυτό το «κατοικείν».

1.3.2 Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ «ΕΝΤΟΣ» ΚΑΙ ΤΟΥ «ΕΚΤΟΣ»

Ο άνθρωπος, στην αρχή της ύπαρξής του στη γη, έζησε τη σκληρότητα της φύσης, δηλαδή του «εκτός». Εν συνεχεία, λοιπόν, ζήτησε το «εντός», πρώτα στις σπηλιές, ώστε να προστατευτεί απ' τους κινδύνους της φύσης και έπειτα με τον κτισμένο χώρο, δηλαδή, χώρο τον οποίο ο ίδιος εποίησε, έκτισε και ο οποίοςς εξελισσόμενος, εκτός από τη φυσική προστασία, άρχισε να καλύπτει και κάποιους αισθητικούς, ψυχολογικούς και ιδεολογικούς παράγοντες.

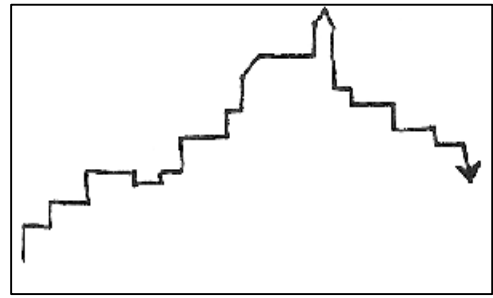
Λίγο αργότερα, και αφού εξασφάλισε το «εντός», προσέγγισε και πάλι το «εκτός» θεωρώντας το, πλέον, ως ένα νέο «εντός» στο οποίο ζήτησε να επέμβει και να το οργανώσει. Μιλάμε για πολεοδομική επίπλωση κι όμως μοιάζει σαν να μιλάμε για επίπλωση εσωτερικού χώρου. Είναι πολύ θαυμαστό το ότι, τελικώς, ο άνθρωπος προσέγγισε τον εξωτερικό χώρο με τα ίδια αισθητικά, ψυχολογικά και ιδεολογικά κριτήρια που προσέγγισε και τον εσωτερικό.

Παρόλα αυτά, όμως, ο «εξωτερικός» και ο «εσωτερικός» χώρος δεν παύουν να είναι για τον άνθρωπο δύο τελείως διαφορετικοί και εκ διαμέτρου αντίθετοι τόποι. «Εξωτερικός» θεωρείται ο χώρος στον οποίο εξελίσσονται δραστηριότητες και συμβαίνουν γεγονότα τα οποία δε συνδέονται άμεσα με τον άνθρωπο. Μπορούμε, δηλαδή, να πούμε ότι βρίσκονται «γύρω και έξω από αυτόν» και δεν επηρεάζουν το προσωπικό του εσωτερικό περιβάλλον. «Εσωτερικός» χώρος, αντίθετα, είναι ο χώρος στον οποίο συμβαίνουν γεγονότα τα οποία έχουν άμεση σχέση με τον άνθρωπο. Είναι ο χώρος ο οποίος ανήκει στον άνθρωπο, μπορεί να τον διαχειριστεί όπως εκείνος επιθυμεί και να κινηθεί στα όριά του με ασφάλεια καθότι ελέγχεται από αυτόν και του «ανήκει».

Αυτό που πραγματικά συμβαίνει είναι ότι η σχέση του «εντός» με το «εκτός» δεν είναι εξαρχής λογική και κατανοητή, όμως θα δούμε παρακάτω το πώς, τελικά, αυτοί οι δύο «κόσμοι» συνυπάρχουν και συμπληρώνουν ο ένας τον άλλο. Η παραπάνω σχέση γίνεται λογική μόνο όταν σε αυτήν εισαχθούν κάποια περιγράμματα και όρια. Το περίγραμμα είναι μια γραμμή η οποία οριοθετεί τη μορφή από το περιβάλλον της και το περιβάλλον από τη μορφή (*Εικ. 1.9*). Οριοθετεί το «εντός» από το «εκτός» και αντίστροφα.

Ο ρόλος του περιγράμματος έχει μια διαφορούμενη σημασία. Είναι κοινό, ανήκει ισάξια και στους δύο τύπους («εντός» - «εκτός» $\zeta \bar{\epsilon}$ εσωτερικότητα - εξωτερικότητα) αλλά όπως ακριβώς τους συνενώνει, ταυτοχρόνως, γίνεται και στοιχείο διαχωρισμού τους. Είναι ένα στοιχείο τόσο εσωτερικό όσο και εξωτερικό. Εξάλλου, το περίγραμμα την ίδια στιγμή που περιγράφει το «εντός» περιγράφει και το «εκτός», αλλά εμείς, ως θεατές, το αντιλαμβανόμαστε διαφορετικά ανάλογα με την οπτική γωνία από την οποία παρακολουθούμε αυτόν το συσχετισμό. Παραδείγματος χάριν, παρακολουθώντας την όψη ενός κτιρίου, μπορούμε να πούμε ότι αυτή είναι ένα επίπεδο «περίγραμμα» και αποτελεί όριο του εσωτερικού περιεχομένου, του όγκου, του κτιρίου με το εξωτερικό περιβάλλον του. Επίσης, με αυτή τη λογική, το εσωτερικό ενός κτιρίου είναι εξωτερικό ως προς το εσωτερικό ενός δεύτερου κτιρίου.

Εικ. 1.9. Περίγραμμα

Από τα παραπάνω, αντιλαμβανόμαστε ότι η έννοια «εντός – εκτός» αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές παραμέτρους της ψυχολογίας του χώρου και μαζί με το «εδώ – εκεί», το «επάνω – κάτω, το «ανάμεσα» και άλλα αντιθετικά ζεύγη προσδιορίζουν το χώρο σε σχέση με το «εγώ και το άλλο». Τη θέση, δηλαδή, στην οποία βρίσκομαι «εγώ, εδώ, τώρα» σε σχέση με τη θέση «κάποιου άλλου, εκεί, τότε»!

1.3.3 ΠΟΤΕ Ο ΧΩΡΟΣ ΜΕΤΟΥΣΙΩΝΕΤΑΙ ΣΕ «ΤΟΠΟ»

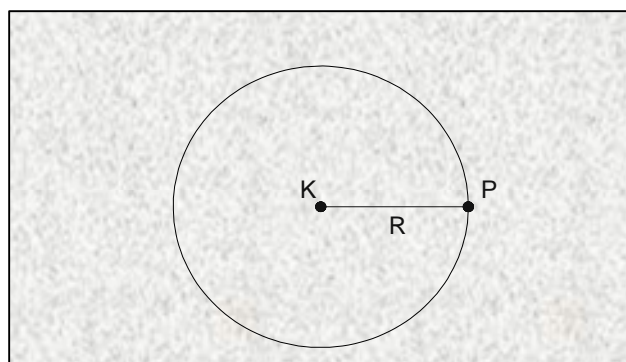
Το ταξίδι του περιγράμματος στο χώρο είναι μαγικό και οι οπτικές δυνατότητες που μας προσφέρει, αστείρευτες. Η σπουδαιότητα τού περιγράμματος δεν έγκειται μόνο στο ότι αποτελείται από ένα σύνολο σημείων, τα οποία δημιουργούν γραμμές στο χώρο που αποδίδουν διάφορες μορφές, αλλά βρίσκεται πολύ πιο πέρα απ' αυτό που με τη δύναμη της όρασής μας αντιλαμβανόμαστε.

Το περίγραμμα, θέτοντας όρια και διαχωρίζοντας τις επιφάνειες σε «εντός-εκτός», «πάνω-κάτω», «περίκλειστο-ελεύθερο», «προσπελάσιμο-κλειστό», στην ουσία, οργανώνει το χώρο, δίνει συγκεκριμένο χαρακτήρα στα επιμέρους στοιχεία στα οποία τον τέμνει, με διαφορετική και ξεχωριστή φυσιογνωμία σε καθένα από αυτά, δηλαδή, τα «περιγράφει». Έτσι, λοιπόν, δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο – μέσω αυτής της περιγραφής – να αντιλαμβάνεται τα στοιχεία του χώρου, σύμφωνα με την εκάστοτε φυσιογνωμία και το χαρακτήρα τους, να αναγνωρίζει την ιδιαίτερη ταυτότητά τους και **με το πέρασμα του χρόνου** να τα οικειοποιείται, να νιώθει ασφάλεια και άνεση να ταυτίζεται με αυτόν το

χαρακτήρα και την ταυτότητα, να κάνει τον αόριστο και άμορφο χώρο, «τόπο». Να δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να αισθάνεται ελεύθερος σε αυτόν τον συγκεκριμένο «τόπο», τον οποίο ο ίδιος έχει ορίσει (όπως προαναφέρθηκε, ο κτισμένος οριοθετημένος, χώρος είναι «ανθρωπο-ποίητος»), με αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά και φυσιογνωμία και να τον κάνει «κτήμα» του (κτήμα > κτήριο και όχι κτίζω > κτίριο).

Κι εφόσον ομιλούμε για τόπο με συγκεκριμένες ιδιότητες συνεπάγεται ότι αν αφαιρέσουμε κάποια από αυτές τότε χάνει τη φύση και το χαρακτήρα του, γίνεται τόπος διαφορετικός με άλλες ιδιότητες και άλλη ταυτότητα, γνώριμος και οικείος πάλι με το πέρασμα του χρόνου για κάποιον άλλον άνθρωπο ο οποίος θα τον αντιλαμβάνεται διαφορετικά. Και όπως αναφέρουν οι Ιουλία & Ιωσήφ Στεφάνου: «Ο χώρος αλλάζει με το ρυθμό του ηλίου, ενώ ο τόπος αλλάζει με το ρυθμό του ανθρώπου».⁴ (ΙΟΥΛΙΑ & ΙΩΣΗΦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, 1999).

Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, που ενισχύει την παραπάνω μετατροπή του γενικού χώρου σε ορισμένο τόπο, έρχεται από την Επιστήμη της Γεωμετρίας. Αυτή, πρωτίστως, μας μαθαίνει μέσω πολλών θεωριών, εξισώσεων και αποδείξεων, ότι ο κύκλος π.χ. ονομάζεται γεωμετρικός τόπος. Γεωμετρικός τόπος σημαίνει μια γεωμετρική χωρική οντότητα η οποία έχει κάποιες συγκεκριμένες ιδιότητες. Είναι το σύνολο των σημείων ("P") τα οποία κινούνται – άρα μεταβαλλόμενα στο χώρο μα και στο χρόνο – εξακολουθούν να τηρούν συγκεκριμένη απόσταση ("R") σε σχέση με ένα άλλο σταθερό σημείο ("K") στο χώρο (Εικ. 1.10). Και αυτή ακριβώς η σχέση των σημείων είναι που του προσδίδει μοναδικά χαρακτηριστικά και ταυτότητα, τον κάνει συγκεκριμένο τόπο, γεωμετρικό τόπο.

Εικ. 1.10. Ο κύκλος ως γεωμετρικός τόπος

4. Ιουλία Στεφάνου-Ιωσήφ Στεφάνου, *Περιγραφή της εικόνας της πόλης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 1999.

Έτσι, λοιπόν, βλέπουμε ότι το περίγραμμα, έχει τη δυνατότητα να «εκλογικεύσει» το χώρο, να κάνει τον άνθρωπο φίλο με το χώρο – τόπο, τον κάνει πιο συνειδητό ως προς αυτόν, τον οικειοποιείται κι έτσι βρίσκει μέσα σ' αυτόν τον προσανατολισμό του, τις εξαρτήσεις του και την ταυτότητά του. «Είναι ο μύθος που οδηγεί στο λόγο ώστε ο χώρος να γίνει τόπος»⁵ (ΙΟΥΛΙΑ & ΙΩΣΗΦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, 1999).

1.3.4 Ο ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΩΣ ΟΡΙΣΜΕΝΟΣ «ΤΟΠΟΣ»

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, ως τόπο χαρακτηρίζουμε το χώρο, ο οποίος διέπεται από κάποιες ιδιότητες που τον χαρακτηρίζουν και του προσδίδουν κάποια συγκεκριμένη ταυτότητα. Υπό αυτή την έννοια τόπος δεν είναι μόνο ο χώρος που έχει υποστεί άμεσα την ανθρώπινη παρέμβαση (π.χ. ένας οικισμός, κτίριο κλπ.), αλλά και ο χώρος που έχει έμμεσα δεχθεί την ανθρώπινη επίδραση και έχει χαρακτηριστεί από αυτήν (π.χ. ο χώρος που διαδραματίστηκε ένα συμβάν, όπως είναι ένα πεδίο μάχης).

Όσον αφορά τον ανθρωποποίητο, κτισμένο χώρο μπορούμε να πούμε ότι καλύπτει ένα τριπλό νόημα:

A.	Παρέχει ασφάλεια, φυσική προστασία και λειτουργική χρήση.
B.	Προσφέρει μια αίσθηση θαλπωρής και άνεσης, λόγω της ασφάλειας, της προστασίας και της δυνατότητας χρήσης και λειτουργίας.
Γ.	Αποδίδει νόημα στο "κατοικείν" (με την ευρύτερη έννοια του όρου), εκφράζει μια ιδεολογία μέσω της διευθέτησης και του χειρισμού του γενικότερα, καθώς και της αναγνώρισης και ονομασίας των ίδιων των ιδιοτήτων που ο χώρος διαθέτει ή που τα άτομα του προσδίδουν.

Το «νόημα» δηλαδή του κτισμένου χώρου έχει την πρακτική, τη συναισθηματική και κυρίως την ιδεολογική και ερμηνευτική πλευρά του. Ο άκτιστος χώρος, όμως, συνοδεύει τον κτισμένο και φέρει και αυτός το τριπλό νόημα για το οποίο μιλήσαμε παραπάνω.

Το τριπλό αυτό νόημα, δε θα μπορούσε να μην διέπει και το χώρο της κατοικίας ο οποίος, λόγω της μεγάλης σημασίας που έχει για τον άνθρωπο, αποτελεί προεξάρχον μέρος του κτισμένου χώρου και κατ' επέκταση τον προεξάρχοντα τόπο στη συνείδηση του ανθρώπου.

5. Ιουλία Στεφάνου-Ιωσήφ Στεφάνου, Περιγραφή της εικόνας της πόλης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 1999.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
ΕΣΤΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της κατοικίας είναι μια έννοια πολύ σημαντική για τον άνθρωπο. Μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε ως έννοια ζωτικής σημασίας καθώς, ανεξάρτητα από φυλή, πολιτισμό και κοινωνική τάξη, ανεξάρτητα από το αν είναι μικρή ή μεγάλη, καινούρια ή παλαιά, η κατοικία προσφέρει στον άνθρωπο ασφάλεια από εξωτερικούς κινδύνους, προστασία από τα φυσικά φαινόμενα και λειτουργικότητα χώρου για διάφορες δραστηριότητες. Η μεγάλη σημασία της φαίνεται άλλωστε και από την αγωνία του λαού μας «να υπάρχει ένα κεραμίδι πάνω απ' το κεφάλι μας», φράση την οποία ακούμε γύρω μας αρκετά συχνά και ίσως αρκετοί από εμάς την έχουμε εκστομίσει.

Η εξελικτική της πορεία μέσα στους αιώνες ήταν εκπληκτική, χαρακτηριστική της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους και αντιπροσωπευτικό, στις περισσότερες των περιπτώσεων, δείγμα πολιτισμού. Είναι σίγουρα ασύλληπτο, το πώς η φυσική παρόρμηση του πρωτόγονου ανθρώπου να προστατευθεί από τη μανία της φύσης ζώντας μέσα στα σπήλαια, οδήγησε στις μοντέρνες μορφές κατοικίας που βλέπουμε σήμερα.

Παρόλα αυτά ο σκοπός της κατοικίας έμεινε ίδιος κι अपαράλλαχτος. Αποτελεί τον ιερό σκοπό της στέγασης της οικογένειας και της οικογενειακής ζωής, αυτόν, δηλαδή, που οι αρχαίοι Έλληνες θεοποίησαν και λάτρεψαν στο πρόσωπο της θεάς Εστίας.

Στο κεφάλαιο λοιπόν αυτό θα ασχοληθούμε με την κατοικία και την εστία. Θα αναφερθούμε στην ιστορική εξέλιξη της κατοικίας και τις κυριότερες αλλαγές της μέσα στους αιώνες αλλά και στους παράγοντες που επηρεάζουν τη μορφή της. Θα αναφερθούμε επίσης στο πώς αυτή συνδέθηκε και ταυτίστηκε ως έννοια με την εστία καθώς επίσης και στον τρόπο με τον οποίο οι δυο αυτές έννοιες συνδέονται. Τέλος θα κάνουμε μια προσπάθεια ανάλυσης της σχέσης του ανθρώπου με την κατοικία του, τόσο σε πρακτικό, όσο και σε συναισθηματικό επίπεδο.

2.2 ΚΑΤΟΙΚΙΑ

«Λέγοντας κατοικία εννοούμε δύο πράγματα: α) Το σπίτι, δηλ. τον περιφραγμένο και στεγασμένο χώρο, όπου κατοικούμε. β) Το χωριό ή την πόλη ή την χώρα όπου είναι κάποιος εγκατεστημένος. Η κατοικία, δηλ. το σπίτι, μπορεί να είναι α) φυσική, π.χ. κοιλότητα βράχου, σπήλαιο, β) τεχνητή, προσωρινή ή μόνιμη, φορητή ή ακίνητη, π.χ. τροχόσπιτα, πλωτά σπίτια. Το είδος της κατοικίας είναι πάντοτε ανάλογο με το βαθμό πολιτισμού του ανθρώπου και το κλίμα του τόπου».

**«ΝΕΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΓΝΩΣΕΩΝ», Τόμος
6ος, Εκδόσεις «ΔΩΡΙΚΟΣ», Αθήνα, Ιανουάριος
1978.**

2.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

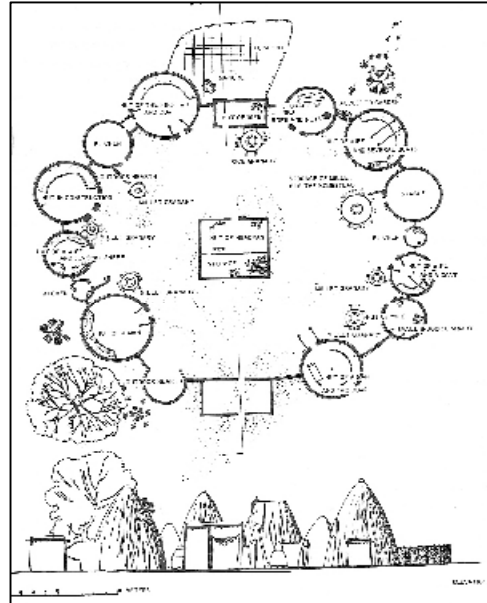
Ο άνθρωπος στην αρχή, όπως έχει εξακριβωθεί και αποδειχθεί μέσω των ανασκαφών, ζούσε σε **σπήλαια**. Το σπήλαιο διευκόλυνε τον τότε τρόπο ζωής του ανθρώπου, που βασιζόταν στο κυνήγι και του παρείχε ασφάλεια από κάθε είδους εχθρούς και προστασία από τα φυσικά φαινόμενα. Η περίοδος των σπηλαίων αποτελεί μια μακρά περίοδο εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού και είναι η πιο καθοριστική γιατί παρείχε στον άνθρωπο φυσική προστασία, πριν ακόμη εξελιχθεί διανοητικά και αναλάβει ο ίδιος τη φροντίδα της προστασίας του από τα φυσικά φαινόμενα. Μέχρι την περίοδο αυτή το περιβάλλον υπερίσχυε του ανθρώπου, από εκεί και ύστερα, όμως, ο άνθρωπος άρχισε να εξουσιάζει το περιβάλλον.

Έτσι ο άνθρωπος άφησε τις σπηλιές και άρχισε το μακρύ ταξίδι της εξέλιξής του. Δεν ξέρουμε για ποιον λόγο έκανε αυτό το σημαντικό βήμα, όμως η αλλαγή προς το στάδιο της καλλιέργειας της γης τον οδήγησε προφανώς στο να βρει πιο γόνιμα εδάφη (κοντά σε ποτάμια, πηγές και δάση). Η μετάβαση αυτή, από το κυνήγι στην παραγωγή και την καλλιέργεια και από τα σπήλαια στην υποτυπώδη κατοικία, αποτέλεσε μια αργή, βαθμιαία, διαδοχική διαδικασία.

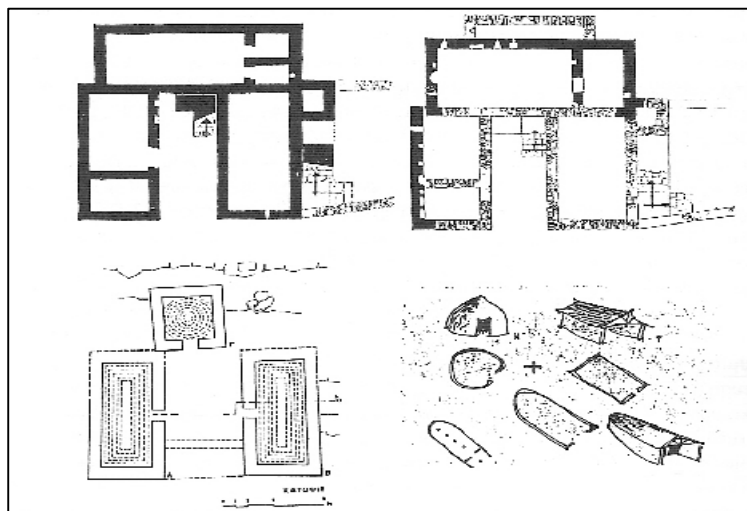
Βέβαια, εδώ, οι «κατοικίες» σημαίνουν τη δημιουργία ενός καταλύματος απαλλαγμένου από τη στενή έννοια της σπηλιάς, η οποία όπως είναι λογικό, δεν ήταν εύκολο να βρεθεί εκεί που υπήρχαν γόνιμα εδάφη. Οι πρώτες κατοικίες παρείχαν έναν και μόνο χώρο που χρησιμοποιούνταν για διάφορες λειτουργίες.

Τα σχήματα των κατοικιών προέρχονταν συνήθως από τα αντίστοιχα σχήματα της σπηλιάς. Ήταν κυκλικά σε κάτοψη και περίπου ημικυκλικά σε τομή, όπως η σπηλιά. Ήταν κτισμένες σαν **τρώγλες** χωμένες βαθιά μέσα στη γη, κάτι που όχι μόνο προστάτευε τους ανθρώπους, αλλά επίσης τους έφερνε και πιο κοντά στο έδαφος, τονίζοντας έτσι την αίσθηση του τόπου και της κατοχής (**Εικ. 2.1**).

Γύρω στο 7000 π.Χ., ίσως για πρώτη φορά, εμφανίζεται το **τετραγωνικό σχέδιο** το οποίο χαρακτηρίζεται συνθετότερο. Συνεπώς, η μορφή του σπηλαίου –το ημικυκλικό σχήμα– είχε πλέον απορριφθεί κατά μία έννοια, αλλά ανακλήθηκε με την έννοια του τρισδιάστατου, δηλαδή του βάθους. Παράλληλα οι άνθρωποι, άρχισαν να διερευνούν άλλα υλικά και χρώματα. Αυτά υποδηλώνουν αφενός μια μεγαλύτερη συνείδηση του χώρου και αφετέρου την αναγνώριση της αξίας της εμφάνισης. (**Εικ. 2.2**).

Εικ. 2.1. Οργάνωση πρωτόγονης τρώγλης με κυκλικές κατοικίες.

Εικ. 2.2. Σταδιακή μετάβαση από το κυκλικό στο ορθογώνιο σχήμα κατοικίας.

Όλες οι παραπάνω εξελίξεις αποτέλεσαν και τις πηγές από τις οποίες ανέβλυσε και η έμπνευση του πρώτου σπουδαίου πολιτισμού της αρχαιότητας, αυτού της Μεσοποταμίας. Είναι γενικά αναγνωρισμένο ότι εδώ άρχισε στην ουσία ο πολιτισμός ο οποίος αντιπροσωπεύει μια περίοδο όπου οι άνθρωποι άρχισαν να απασχολούνται με πράγματα και δραστηριότητες πιο πέρα από την

καθημερινή τους αγωνία για επιβίωση. Στη Μεσοποταμία επίσης αναπτύχθηκε και η πρώτη έννοια της τεχνολογίας της κατασκευής.

Ο επόμενος σταθμός στην εξέλιξη της κατοικίας είναι ο τύπος του **μεγάρου**, που άρχισε να εμφανίζεται στην Ανατολή και μετά διείσδυσε στη Δύση. Σε σχέση με το σπήλαιο, το οποίο προσέφερε στον άνθρωπο κυρίως ασφάλεια και προφύλαξη από κάθε είδους κινδύνους, το μέγαρο παρείχε βαθύτερες σημασίες, καθώς ήταν μια αναβαθμισμένη κατοικία, χαρακτηριστική της εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού (Εικ. 2.3).

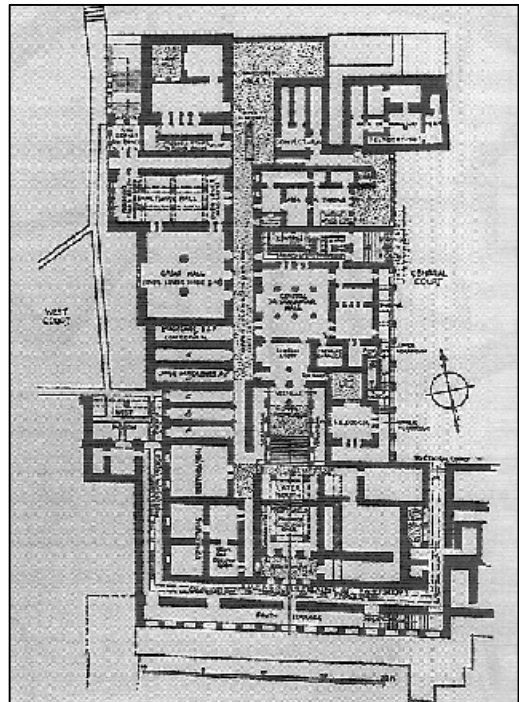
Στην Ελλάδα ο τύπος αυτός άκμασε κατά τη Μινωική και μυκηναϊκή περίοδο (3000-1450 π.Χ.) και αντιπροσωπεύει πολλά ιστορικά αρχιτεκτονικά κατασκευάσματα (Ανάκτορα Κνωσού, Φαιστού, Τίρυνθας,

Μυκηνών). Στον τύπο αυτόν της κατοικίας, κάνει για πρώτη φορά την εμφάνισή της η αυλή (προαύλιο) η οποία ήταν και το κέντρο του σπιτιού, κυρίως στα θερμά κλίματα. Σε άλλες περιπτώσεις μεγάρου χαρακτηριστικό είναι ότι το κέντρο αυτού αποτελούσε ένα μεγάλο κυκλικό τζάκι.

Το φαινόμενο της ύπαρξης αυλής, ωστόσο, υπάρχει μέχρι και σήμερα, πράγμα που σημαίνει ότι η ισχύς της ήταν σημαντική από τότε και ότι δεν έχουν χαθεί οι δεσμοί των αρχαίων αρχιτεκτονικών μορφών με το σήμερα.

Αναρίθμητες παραλλαγές του μεγάρου ακολούθησαν μέχρι τον αρχαϊκό λεγόμενο μεσαίωνα (περίπου 800 π.Χ.– περίπου 500 π.Χ.), όπου οι πόλεμοι προκάλεσαν μεγάλη φτώχεια και υποβιβάστηκαν τα σταθερά πρότυπα και το επίπεδο ζωής. Η μορφή του μεγάρου κατρακύλησε και τη θέση του πήρε πλέον η κατασκευή πολύ πιο απλοποιημένων κατοικιών. Κατοικία αντίστοιχης βαρύτητας και κλίμακας με αυτήν του μεγάρου είχαν μόνο οι μεγαλοαστοί και οι ηγεμόνες και είναι προφανές ότι αυτός ο διαχωρισμός κατοικίας καταδεικνύει και συμβολίζει την εξουσία των ηγεμόνων απέναντι στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

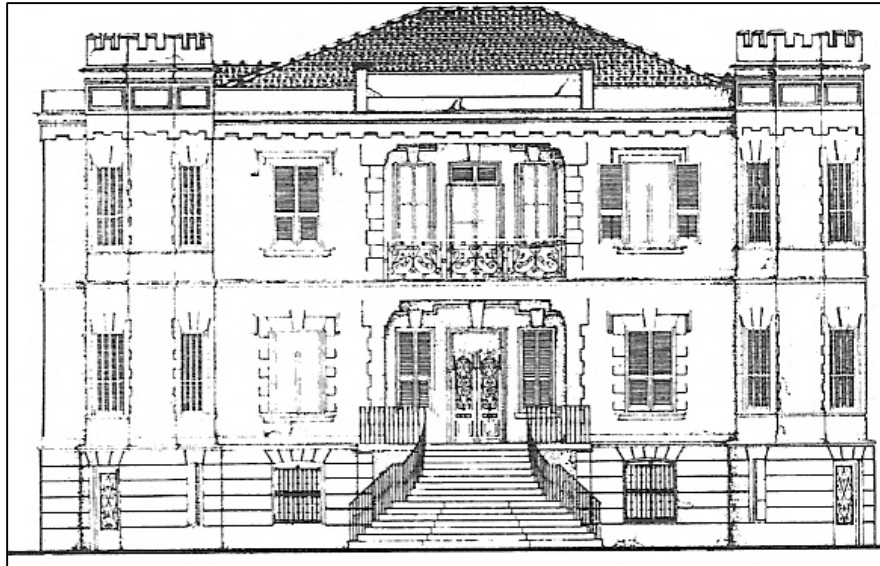
Μετά, όμως, από αυτήν την περίοδο βίας οι άνθρωποι εξέφρασαν την επιθυμία να αναδομήσουν τον τρόπο ζωής τους. Έτσι, λοιπόν, οδηγήθηκαν στις πόλεις όπου συγκεντρώθηκε όλο το σφρίγος και η ζωτικότητα της ομαδικής συμβίωσης. Κάπου εδώ, το φαινόμενο της ελληνικής πόλης – κράτους άρχισε να διαμορφώνει την τελική του μορφή.

Εικ. 2.3. Κρητικά ανάκτορα μινωικής εποχής.

Κατά τον 4ο, 3ο και 2ο αιώνα π.Χ. η εξέλιξη των ανακτόρων και των κατοικιών συνεχίστηκε ακολουθώντας την ίδια μορφή του μεγάρου, ενώ η ταυτόχρονη επιρροή της Ελλάδας και της Ρώμης απεδείχθη σημαντική για το σχεδιασμό της κατοικίας, η οποία κατοικία απέκτησε μια πιο οργανωμένη εμφάνιση όσον αφορά στη συμμετρία των όψεων (*Εικ. 2.4*).

Εικ. 2.4. Παραδοσιακό σχέδιο Ελληνικού σπιτιού.

Ενώ οι εξελίξεις αυτού του είδους συνεχίζονταν μετά τον 1ο αιώνα μ.Χ., η έλλειψη χώρου και η κατασκευαστική τεχνολογία επέβαλαν μια νέα μορφή κτιρίου, το **πολυώροφο κτίριο**, το οποίο προήλθε από τους Ρωμαίους.

Με την πάροδο των χρόνων, όμως, μια τάση συνδυασμού παραδοσιακών στοιχείων, που προερχόταν από την ελληνική και τη ρωμαϊκή παράδοση, οδήγησε στη μορφή σπιτιών της βυζαντινής περιόδου (330-1453 μ.Χ.).

Από το βυζαντινό σπίτι και από τις κατοικίες της εποχής της τουρκοκρατίας στην Ελλάδα και τα νησιά, αλλά και τη διασπορά και την ευδοκίμηση των μορφών στη βαλκανική προέκυψε το **νεοελληνικό σπίτι**, μια μορφή χαρακτηριστική σε όλη σχεδόν την ευρύτερη ελληνική επικράτεια.

Οδεύοντας προς τη σύγχρονη Ελλάδα, η κατοικία, δεν είναι βέβαιο ότι αντιπροσωπεύει το νεοελληνικό περιεχόμενο της κατοικίας. Είναι μέρος του σύγχρονου τύπου αρχιτεκτονικής. Είναι αποτέλεσμα του βαθμού επιρροής που επιβλήθηκε στην αρχιτεκτονική από το διεθνή πολιτισμό και που έλαβε χώρα κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση.

Κατά τα μέσα του 20ου αιώνα παρουσιάζεται ένας νέος χαρακτηριστικός τύπος αστικής κατοικίας, που είναι η πολυκατοικία και το διαμέρισμα. Ο νέος

αυτός τύπος αντανακλά ένα νέο σύστημα κατανομής, λόγω πολλαπλών ιδιοκτησιών, αλλά και αστικής ανάπτυξης, σύμφωνα με το δυτικό μαζικό πρότυπο της μοντέρνας νοοτροπίας (*Εικ. 2.5*).

Εικ. 2.5. Πολυκατοικία του '30.

Από την άλλη, κατά τα τελευταία χρόνια υπάρχει η κίνηση για ανασυγκρότηση του πολιτισμικού χώρου, και του περιβάλλοντος, για την επιστροφή πίσω στις ρίζες της παράδοσης η οποία μάχεται για μια νέα παράδοση: την πολιτισμικά συνδεδεμένη κατοικία. Κίνηση η οποία βοηθήθηκε σημαντικά από πολλά παραδοσιακά σπίτια και αρχοντικά που διατηρήθηκαν σε όλη τη χώρα και ιδιαίτερα στις πόλεις της Ελλάδας και των νησιών οι οποίες είχαν πλούσια παραδοσιακά κτιριακά αποθέματα.

Γενικά πάντως, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι η εξέλιξη της σημερινής αστικής κατοικίας της Ελλάδας προέρχεται από την αγροτική και οι πιο σύνθετες και οργανωμένες μορφές της ελληνικής αστικής κατοικίας είναι αποτέλεσμα μιας βαθμιαίας πολιτισμικής εξέλιξης.

2.2.2 ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

Η μορφή της κατοικίας είναι ένα θέμα που απασχόλησε έντονα τον άνθρωπο κατά το παρελθόν και τον απασχολεί ακόμη και σήμερα. Αποτέλεσμα αυτού είναι η ανάπτυξη διαφόρων θεωριών, που σκοπό έχουν να εξηγήσουν τους παράγοντες που καθορίζουν τη μορφή που παίρνουν οι κατοικίες.

Οι θεωρίες αυτές είναι φυσικά πάρα πολλές, όπως και οι μορφές της κατοικίας. Μπορούν όμως να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις τύπους:

1. **ΘΕΩΡΙΕΣ ΦΥΣΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ:** Οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν πως τη μορφή της κατοικίας καθορίζουν φυσικοί και υλικοί παράγοντες. Τέτοιες είναι, ο **κλιματικός καθορισμός**, που θεωρεί ότι η μορφή της κατοικίας καθορίζεται από τις κλιματικές συνθήκες, καθώς και ο **οικολογικός ντετερμινισμός**, που εξηγεί τη μορφή των κατοικιών μέσα στο ίδιο οικολογικό πλαίσιο. Άλλες θεωρίες του ίδιου τύπου υποστηρίζουν ότι η **τοποθεσία**, η **τεχνολογία** αλλά και τα **υλικά** και οι **τρόποι κατασκευής** καθορίζουν τη μορφή των κατοικιών.
2. **ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ:** Αυτού του τύπου οι θεωρίες υποστηρίζουν πως η μορφή της κατοικίας οφείλεται σε παράγοντες κοινωνικούς και ψυχολογικούς. Η **άμυνα**, η **θρησκεία**, η **οικονομία** και άλλοι παράγοντες, όπως είναι η **δομή της οικογένειας**, τα **πρότυπα κοινωνικοποίησης**, η **συμπεριφορά του ανθρώπου** και οι **βασικές ανθρώπινες ανάγκες**, είναι μερικοί από τους παράγοντες που θεωρούνται υπεύθυνοι για τη μορφή των κατοικιών.
3. **ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ:** Αυτές οι θεωρίες εξηγούν το πώς οι πνευματικοί παράγοντες, επηρεάζουν τη μορφή της κατοικίας. Δίνουν έμφαση στους **συμβολισμούς** και τη **μνήμη**, όπως επίσης στις **αξίες**, τη **στάση ζωής των ανθρώπων** και το **ιδεολογικό περιεχόμενο** του σπιτιού και θεωρούν αυτούς τους παράγοντες ως τους πλέον καθοριστικούς για τη μορφή της κατοικίας.

Οι παραπάνω θεωρίες, όπως και πολλές άλλες, που για οικονομία λόγου παραλήφθηκαν χωρίς να στερούνται σημαντικότητας, δίνουν πειστικές εξηγήσεις για τη μορφή της κατοικίας, η κάθε μια από τη δική της πλευρά. Όλες αυτές οι θεωρίες απέκτησαν, κατά καιρούς, πολλούς υποστηρικτές, όπως επίσης αμφισβητήθηκαν έντονα από κάποιους άλλους.

Τα παραδείγματα και τα επιχειρήματα, που μπορεί να χρησιμοποιήσει κάποιος, είτε υπέρ είτε κατά κάποιας από τις παραπάνω θεωρίες είναι άπειρα. Λόγου χάρη, κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί τη σπουδαιότητα της τεχνολογίας και το ρόλο της στη δημιουργία της μορφής και του τύπου των κτιρίων και κατ' επέκταση των κατοικιών. **Η σημαντική πρόοδος της τα τελευταία χρόνια έχει**

συμβάλει στο να επεκταθούν τα όρια της αρχιτεκτονικής και χάρη σε αυτή μπορούμε και βλέπουμε μεγαλεπήβολα κτίρια όπως οι ουρανοξύστες κ.ά. Από την άλλη, η έλλειψη τεχνολογίας κατά το παρελθόν, περιόριζε τα όρια της αρχιτεκτονικής, επηρεάζοντας και τη μορφή των κτιρίων. Όμως η γνώση της κοινής τεχνολογίας δε σημαίνει απαραίτητα και την κοινή εφαρμογή αυτής. Για παράδειγμα σε πολλές χώρες με την ίδια, ή παρόμοια γνώση της τεχνολογίας, όπως η Γερμανία, η Αγγλία, η Η.Π.Α. κ.ά. συναντάμε και διαφορετικούς τύπους κατοικιών, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που παίζουν σημαντικό ρόλο στη μορφή των κτιρίων.

Μπορούμε να πούμε λοιπόν, ότι η απόλυτη αποδοχή μίας από αυτές τις θεωρίες και παράλληλα ο αποκλεισμός των υπολοίπων θα ήταν ενδεχομένως σφάλμα, όπως εσφαλμένες ήταν και οι ακραίες εκφράσεις των θεωριών αυτών, καθώς στην προσπάθειά τους να κάνουν την αντιστοίχιση αιτίου – αιτιατού, όσο το δυνατόν πιο σαφή, άμεση και συγκεκριμένη, αγνοούσαν ότι η μορφή και ο τύπος ενός κτίσματος αντανακλά μια σύνθεση αλληλεπιδράσεων, από πολλούς διαφορετικούς παράγοντες, η επιρροή των οποίων μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου, είτε αυτοί είναι φυσικοί, είτε ανθρωποκεντρικοί.

Αντίθετα μια πιο λογική και ρεαλιστική προσέγγιση είναι η αποδοχή της επιρροής όλων των προαναφερθέντων παραγόντων. Μιας επιρροής μεταβαλλόμενης ανάλογα με τον χώρο και τον τόπο και γιατί όχι, ανάλογα με την περίσταση.

2.3 ΕΣΤΙΑ

«Το μέρος του σπιτιού όπου άναβε η φωτιά για θέρμανση ή για παρασκευή φαγητών, το τζάκι // το σπίτι, η κατοικία κάποιου».

«ΜΑΘΗΤΕΙΑ», Μονοτονικό Λεξικό της Δημοτικής, Τόμος Α, Εκδόσεις Γιάννη Ρίζου.

Ø ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΣΤΙΑ

Η *Εστία*⁶ (Εικ. 2.6) ήταν πολυσέβαστη θεά των αρχαίων Ελλήνων. Θεωρούνταν κόρη του Κρόνου και της Ρέας, αδελφή του Δία, του Ποσειδώνα, της Ήρας κλπ. Ο πατέρας της, ο Κρόνος, την είχε καταπιεί, όπως και τα άλλα παιδιά της Ρέας, αλλά ύστερα από πίεση του Δία αναγκάστηκε να τη βγάλει πάλι ζωντανή.

Στον πόλεμο μεταξύ των θεών και των Γιγάντων η Εστία πήγε με το μέρος των θεών. Γι' αυτό, την αντάμειψαν και την κατέταξαν στους δώδεκα Αθάνατους θεούς. Όπως το ιερό τζάκι (εστία) ήταν τοποθετημένο στο κέντρο του σπιτιού, έτσι και το άγαλμά της το τοποθετούσαν στο κέντρο των ιερών.

Στους Δελφούς, που θεωρούνταν κέντρο της γης («Ομφαλός της Γης»), υπήρχε μεγάλος βωμός της Εστίας. Οι αρχαίοι έκαναν την ιδιαίτερη τιμή στην Εστία και θυσίαζαν πρώτα – πρώτα σ' αυτήν και μετά στους άλλους θεούς.

Συμβόλιζε την ιερή φωτιά του σπιτιού, την οικογενειακή αγάπη και ευδαιμονία και προστάτευε τα αντρώγυνα και την οικογενειακή ζωή.

Κατά την αρχαιότητα, όπως άλλωστε και σήμερα, στις ελληνικές αγροτικές περιοχές η άσβηστη χειμώνα – καλοκαίρι φωτιά στο τζάκι του σπιτιού (στην εστία ή «παραστία») ήταν και εκείνο το κέντρο της οικογενειακής ζωής. Γύρω απ' αυτή συγκεντρώνεται η

οικογένεια, για να ζεσταθεί, να φωτιστεί, να γευματίσει, να συζητήσει, να ζήσει τις χαρές ή τις λύπες της.

Εικ. 2.6. Η Θεά Εστία

6. Νέος Θησαυρός Γνώσεων, Σελ. 233, Τόμος 4ος, Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα, Ιανουάριος 1978.

Αυτήν ακριβώς τη θαλπωρή της οικογενειακής εστίας, που συγκεντρώνει γύρω της και δένει σφιχτά τους ανθρώπους με τους άρρηκτους δεσμούς της οικογενειακής αγάπης, θεοποίησαν οι αρχαίοι Έλληνες και την ονόμασαν *Εστία*.

2.4 ΕΣΤΙΑ & ΚΑΤΟΙΚΙΑ. ΟΙ ΔΥΟ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

«Τα σπίτια μας δεν είναι υποχρεωμένα να μας προσφέρουν μόνιμο κατάλυμα ή αποθηκευτικό χώρο για τα ρούχα μας. Όταν μιλάμε για το σπίτι μας σε σχέση με ένα κτίριο, απλώς αναγνωρίζουμε την εναρμόνισή του με το πολύτιμο εσωτερικό μας τραγούδι».

**«Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ»,
Αλαίν ντε Μποττόν, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
2007.**

2.4.1. ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Οι λέξεις «εστία» και «κατοικία», εάν αναλυθούν από λεξιλογικής - ετυμολογικής πλευράς, είναι δύο εντελώς διαφορετικές λέξεις. Ως έννοιες, σε κυριολεκτικό επίπεδο, είναι επίσης διαφορετικές και έχουν διαφορετική σημασία. Όμως σε επίπεδο μεταφοράς, αυτές οι δύο έννοιες, **όχι μόνο συνδέονται αλλά μπορούμε να πούμε ότι ταυτίζονται κιόλας.**

Αυτό εν μέρει οφείλεται τόσο στον πλούτο και στην πολυσημία των λέξεων, που χαρακτηρίζουν την ελληνική γλώσσα, αλλά και στο γεγονός ότι **από αρχαιοτάτων χρόνων, η εστία, ή αλλιώς παραστιά, αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής κατοικίας.** Ήταν η **άσβεστη φωτιά στο κέντρο του σπιτιού,** που γύρω της συναθροίζοταν η οικογένεια και που μαζί με το σώμα, ζέσταινε και την ψυχή των παρευρισκομένων. Και είναι λογικό με το πέρασμα των χρόνων να ταυτίστηκε ως έννοια με την κατοικία.

Ο κύριος, όμως, λόγος αυτής της ταύτισης αφορά τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, γιατί τα παλαιότερα χρόνια η ζωή των ανθρώπων, από τη στιγμή της γέννησής τους, μέχρι και το θάνατό τους, περιστρεφόταν γύρω από την κατοικία τους. Αυτός ήταν ο τόπος που γεννιόνταν αυτοί και τα παιδιά τους. Εκεί ήταν που έκαναν ένα μεγάλο μέρος των εργασιών τους. Στον ίδιο αυτό τόπο η οικογένεια έτρωγε και ξεκουραζόταν, ύστερα από μια ακόμη μέρα μόχθου, διασκεδάζε στις χαρές, και θρηνούσε στις λύπες. Αυτός ο τόπος, ο τόπος της κατοικίας λοιπόν, ήταν το επίκεντρο όλης της ζωής των ανθρώπων, δηλαδή **η ζωή τους εστιαζόταν στον τόπο της κατοικίας. Υπό αυτή την έννοια, την έννοια δηλαδή του επίκεντρου της ζωής, η κατοικία συνδέθηκε με την εστία.** Πράγμα που εξηγεί και τη μεγάλη σημασία της σχέσης του ανθρώπου με την κατοικία του.

Η εστία και η κατοικία λοιπόν είναι δύο έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες. Μπορούμε επίσης να πούμε, ότι ως προς τον τρόπο που συνδέονται, είναι σαν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, αυτού που στην καθημερινότητά μας ονομάζουμε σπίτι.

Η μία όψη, αυτή της κατοικίας, αποτελεί την βιοποριστική πλευρά του σπιτιού και εκφράζει την **έννοια του κατοικείν σε πρακτικό επίπεδο**. Αποτελεί τη συμβολή του σπιτιού στην προσπάθεια του ανθρώπου για επιβίωση με την παροχή προστασίας από εξωτερικούς κινδύνους και ταυτόχρονα χώρου που καλύπτει τις βασικές βιολογικές ανάγκες και δραστηριότητές του.

Η άλλη όψη, αυτή της εστίας, αποτελεί τη συναισθηματική – ιδεολογική πλευρά του σπιτιού και εκφράζει το **κατοικείν σε επίπεδο συναισθημάτων, νοημάτων και ιδεών**. Αποτελεί όλα αυτά τα συναισθήματα, τα νοήματα, τις ιδέες και γενικότερα τα «μηνύματα» που δέχεται ο άνθρωπος, από την εν γένει δραστηριότητά του μέσα στο χώρο – τόπο της κατοικίας και τα οποία τον κάνουν να δένεται με αυτήν.

Η συνύπαρξη αυτών των δύο εννοιών και η σύνδεσή τους, ολοκληρώνουν την έννοια του σπιτιού και καθορίζουν τη σχέση του ανθρώπου με αυτό σε όλα τα επίπεδα.

2.4.2. Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ – ΕΣΤΙΑ ΤΟΥ

Με την παραπάνω λογική, η σχέση του ανθρώπου με την κατοικία – εστία εκφράζεται τόσο σε πρακτικό, όσο και σε συναισθηματικό, ιδεολογικό και νοηματικό επίπεδο.

Σε **πρακτικό επίπεδο** η σχέση του ανθρώπου με το σπίτι του είναι σχεδόν δεδομένη και κοινή για όλους και την καθορίζουν συγκεκριμένοι και σταθεροί παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί, που αφορούν έννοιες όπως η προστασία από τους εξωτερικούς κινδύνους, η άνεση των χώρων και η λειτουργικότητα, αποτελούν τη δεδομένη επιθυμία και ανάγκη του κάθε χρήστη ενός κτιρίου, είτε αυτό αφορά ένα δημόσιο χώρο, είτε το χώρο της κατοικίας. Επομένως, αυτό που αναζητά ο άνθρωπος από την κατοικία του σε πρακτικό επίπεδο, μπορεί να του το προσφέρει εύκολα οποιοδήποτε κτίριο καλύπτοντας τις ανάγκες που προαναφέραμε.

Αντίθετα, **σε επίπεδο συναισθημάτων, ιδεών και νοημάτων** η σχέση του ανθρώπου με το σπίτι του δεν είναι ούτε δεδομένη, ούτε κοινή. Γιατί αυτή η σχέση δε χτίζεται με τούβλα και σκυρόδεμα, ούτε βάσει καμπτικών ροπών και διατμητικών τάσεων αλλά μέσω των εμπειριών, των εικόνων, των βιωμάτων και των αναμνήσεων που συλλέγει ο άνθρωπος στο συγκεκριμένο τόπο, μέσα στο χρόνο, δηλαδή στη διάσταση του **χωροχρόνου**.

Ο άνθρωπος έχει την ανάγκη να νιώθει άνετα στο χώρο της κατοικίας του. Όμως η άνεση αυτή δεν έχει μόνο χωρική έννοια και δεν εξαρτάται από το μέγεθος της κατοικίας. Εξαρτάται από κάποιες βαθύτερες έννοιες και παραμέτρους, έχει να κάνει κυρίως με αυτά που **βιώνει** ο άνθρωπος στο χώρο αυτό καθώς και με το βαθμό που το νιώθει οικείο, ασφαλή και αναγνωρίσιμο. Γιατί αυτές οι ιδιότητες είναι που διαχωρίζουν την κατοικία του ενός από την κατοικία **του άλλου ανθρώπου**, όπου η κατοικία του δεύτερου είναι ξένη, ανοίκεια, και ανασφαλής για τον πρώτο και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να νιώσει άνετα, με την έννοια που προαναφέραμε, αφού δεν τη γνωρίζει, δεν την έχει «βιώσει», ούτε την έχει κάνει «κτήμα» του.

Για αυτό το λόγο, ο άνθρωπος, αλληλεπιδρά με το χώρο της κατοικίας του και του προσδίδει χαρακτήρα και φυσιογνωμία. Βάζει την προσωπική του σφραγίδα, οργανώνοντας την κατοικία του, με βάση τα προσωπικά του πιστεύω, τα ιδανικά, τις ηθικές αξίες και τα βιώματά του, και προσδίδει σε αυτήν ένα σύνολο ιδιοτήτων, που αποτελούν τον κώδικα επικοινωνίας μεταξύ τους. Με αυτόν τον τρόπο οικειοποιείται το χώρο αυτόν και τον κάνει δικό του, δηλαδή μετατρέπει το **χώρο** σε **τόπο**, και το **κτίριο** σε **κτήριο**.

Κάπως έτσι η κατοικία αποκτά σιγά-σιγά το χαρακτήρα της εστίας. Αποκτά συμβολισμούς και σημασίες, νόημα και περιεχόμενο. Παύει να είναι ένας χώρος γενικός, απροσδιόριστος και απρόσωπος, χωρίς σημασία και μετατρέπεται σε **τόπο** με συγκεκριμένες ιδιότητες. Και μάλιστα όχι σε οποιονδήποτε τόπο, αλλά στον κατεξοχήν τόπο στη συνείδηση του ανθρώπου: τον τόπο – κατοικία – σπίτι – εστία.

Αυτή η σχέση του ανθρώπου με το σπίτι του και η αλληλεπίδρασή του με αυτό, είναι, βέβαια, υποκειμενική, μεταβαλλόμενη και διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο. **Η πολιτισμική ταυτότητα, η ιδεολογία, οι αξίες, ο χαρακτήρας και τα βιώματα του κάθε ανθρώπου, επηρεάζουν τη σχέση του με το σπίτι του**, όπως επηρεάζουν τη σχέση του με τους άλλους ανθρώπους.

Αυτό συμβαίνει γιατί **ο τρόπος της κατοικίας αντανακλά τον εαυτό, ή αλλιώς «το εγώ», την προσωπικότητα και το χαρακτήρα του χρήστη** και αποτελεί ένα άμεσο εξωτερικό περίβλημα της βασικής του λειτουργίας. Το πώς η προσωπικότητα του χρήστη επιδρά στο χώρο της κατοικίας του διαφαίνεται σε πολλές περιπτώσεις όπως στην περίπτωση των φοιτητικών εστιών, όπου δίνονται στους φοιτητές ίδια δωμάτια, με την ίδια επίπλωση και παρόλα αυτά εκείνοι διαμορφώνουν εντελώς διαφορετικά δωμάτια ως προς την εμφάνιση και το χαρακτήρα του εσωτερικού τους. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση που οι άνθρωποι μετακομίζουν. Μετά από μια περίοδο προσαρμογής, αρχίζει μια διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτών και του νέου τους περιβάλλοντος, κατά την οποία δίνουν στο σπίτι τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα το κάνουν προέκταση του εαυτού τους στο βαθμό που αυτό γίνεται.

Εάν, λοιπόν, η κατοικία δε συμβαδίζει με την εικόνα «του εγώ» του χρήστη τότε αυτός θα βρεθεί σε μία κατάσταση συνεχούς διαμάχης, ανάμεσα στο εγώ του και την πραγματικότητα του περιβάλλοντος την οποία βιώνει ως εμπειρία.

Η απόφαση αν θα μείνει να την αλλάξει ή εάν θα την εγκαταλείψει, αποτελεί ένα συσχετισμό των παραγόντων που προαναφέρθηκαν. Ο ίδιος συσχετισμός φαίνεται ότι ενυπάρχει και στα κριτήρια με βάση τα οποία ο άνθρωπος επιλέγει και τη νέα του κατοικία. Αξιολογεί κατά κάποιο τρόπο την πιθανότητα να γίνει η κατοικία αυτή μέρος του εαυτού του σε σχέση με την πιθανότητα να μείνει σε ένα περιβάλλον που θα έρχεται σε αντίθεση με την προσωπικότητά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^ο – 20^ο ΑΙΩΝΑ

3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύσαμε τις έννοιες **εστία** και **κατοικία** και μιλήσαμε για την σύνδεση των δυο αυτών εννοιών σε συνάρτηση με τον άνθρωπο. Είναι γεγονός, όμως, πως στις μέρες μας η κατοικία έχει χάσει σε πολύ μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα της εστίας. *«Αν και το σπίτι παλαιότερα ήταν το κέντρο της ζωής όπου οι άνθρωποι γεννιόντουσαν, ζούσαν, εργάζονταν, διασκεδάζαν και τελικά πέθαιναν, ήταν δηλαδή ο χώρος που εξασφάλιζε τη συνέχεια, τη σταθερότητα και την παράδοση, στη σημερινή εποχή χάνει σιγά – σιγά τη συμβολική του αξία, όσο οι οικογένειες διαλύονται και τα ζευγάρια αλλάζουν συχνά κατοικία» (Κ. Ν. Παρθενόπουλος, 2004).*⁷

Ο χώρος του σπιτιού σήμερα, δείχνει να μην έχει την ίδια βαρύτητα στη ζωή του ανθρώπου και όπως φαίνεται ο άνθρωπος είναι λιγότερο δεμένος με το σπίτι του. Και αυτό σίγουρα αποτελεί ένα θέμα που πρέπει να προβληματίζει – και σίγουρα προβληματίζει– στις μέρες μας τον αρχιτεκτονικό και κοινωνιολογικό χώρο καθώς ο άνθρωπος από τη φύση του έχει την ανάγκη να έχει μια εστία. Το παράδειγμα των επιχειρηματιών που μετατρέπουν το χώρο εργασίας τους σε δεύτερο σπίτι τους, επιπλώνοντάς το όπως θα επίπλωναν μια κατοικία, ενισχύει αυτήν την άποψη.

Ποιοι είναι όμως οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτήν την κατάσταση; Ποιες και τι είδους αλλαγές συνέβησαν και πότε; Τις απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα επιχειρεί να δώσει αυτό το κεφάλαιο.

---

7. Κ. Ν. Παρθενόπουλος, Πολιτισμός & Αστικό Περιβάλλον, Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη, 2004.

3.2. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗ & ΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Για την καλύτερη κατανόηση του περιεχομένου του παρόντος κεφαλαίου πρέπει να διευκρινιστούν κάποιες βασικές, αφητηριακές θέσεις οι οποίες προκάλεσαν αλλαγές στη μορφή την οποία έχουν πάρει η κατοίκηση και η κατοικία στο γύρισμα του 20^{ου} με τον 21^ο αιώνα.

Αυτές είναι:

α. Οι οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές αλλαγές, οι οποίες συντελούνται, και ολοένα και περισσότερο εντείνονται, προκαλούν και διεκδικούν τις αντίστοιχες χωρικές αλλαγές σχετικά με την καθημερινή ζωή του ανθρώπινου πληθυσμού στις πόλεις και με τις πρακτικές κατοίκησης. Παρ' όλα αυτά, εξακολουθούν να επιβιώνουν κάποιοι χωρικοί κατασκευαστικοί τύποι και στερεότυπα τα οποία, βέβαια, κατασκευάστηκαν μέσα από διαφορετικές συνθήκες και διαφορετικά γεγονότα στο παρελθόν, ενώ παράλληλα με αυτό η

Εικ. 3.1. Πέραμα

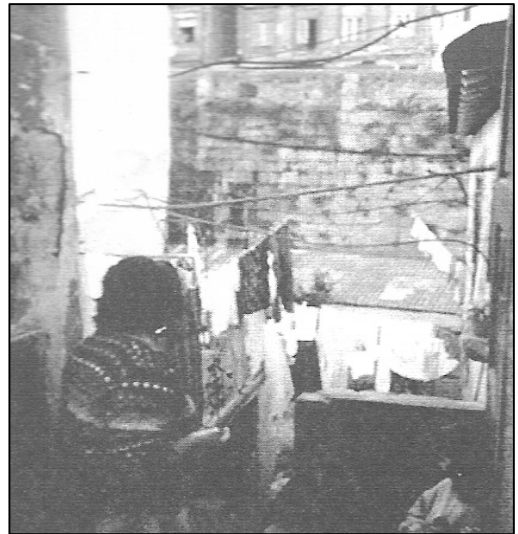
κρίση κατοίκησης και κατοικίας εντείνεται. Τα δεδομένα της σημερινής πραγματικότητας χαρακτηρίζονται σύνθετα και εγκυμονούν αλλαγές μεγάλης έκτασης με επιπτώσεις στο χώρο, οι οποίες προβάλλουν αντίστοιχα την ανάγκη να παραχθεί νέα γνώση από σχεδιαστές και κατασκευαστές στο επίπεδο του σχεδιασμού και της παραγωγής. Η νέα αυτή γνώση θα πρέπει να παραχθεί συλλογικά μέσω της ανάπτυξης της αρχιτεκτονικής έρευνας, μέσα από την ουσιαστική και συνειδητή αξιολόγηση της σημερινής κατάστασης, την καταγραφή και αξιολόγηση νέων δεδομένων και εν συνεχεία την υλοποίησή τους σε χώρους που να εξυπηρετούν πραγματικά αυτές τις πρακτικές κατοίκησης, να μη δημιουργούν περαιτέρω χωρικά και πολεοδομικά προβλήματα και ακριβώς να απαντούν ποιοτικά και ποσοτικά στις κρίσεις της κατοίκησης.

β. Από την άλλη, η αρχιτεκτονική σήμερα, μέσω της κυρίαρχης δημόσιας εκφοράς της, **δεν αγγίζει και δεν αφορά το πλατύ κοινό** όσον αφορά στο περιεχόμενό της, την ίδια στιγμή που η πλειονότητα των ανθρώπων, ανδρών και γυναικών σε όλο τον κόσμο έχει ποσοτικές και ποιοτικές ανάγκες όσον αφορά στην κατοίκηση και την κατοικία τους. **Παράλληλα, πλήττεται από την ανεργία, τις αλλαγές στη βιομηχανία, στη δομή της οικογένειας και στα συστήματα αξιών, την έλευση προσφύγων και οικονομικών μεταναστών, το φαινόμενο του χωρικού αποκλεισμού ο οποίος συνοδεύει τον κοινωνικό.**

Όλα τα παραπάνω, όπως είναι φυσικό δεν μπορούν να μην έχουν επιπτώσεις στο χώρο, στο σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική.

Μια αρχιτεκτονική η οποία κατά το παρελθόν επέβαλε τυπολογικά μοντέλα κατοικίας πανομοιότυπα για τους πάντες, μοντέλα τα οποία προκάλεσαν την απομάκρυνση των ανθρώπων από τον τόπο της κατοικίας τους, έπαψαν να συνδέονται συναισθηματικά με αυτήν, χάθηκε η οικειοποίηση καθώς και τα νοήματα και οι αξίες που προέβαλε κάποτε η κατοικία στη συνείδησή τους. Νοήματα και αξίες, επίσης που, όπως αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, παίζουν σημαντικό ρόλο για τον άνθρωπο και διαφυλάττουν την πορεία του προς την αυτο-ολοκλήρωση στον τόπο της κατοικίας του μέσα από την οικειοποίησή του στα όρια αυτής.

Είναι, λοιπόν, ανάγκη να πραγματοποιηθεί ένας **επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου της αρχιτεκτονικής** από τους ειδικούς ούτως ώστε αυτή να “έρθει πιο κοντά” στις διαφοροποιημένες ανάγκες που εκφράζουν οι πολλαπλές κοινωνίες των πολιτών και τις οποίες η αρχιτεκτονική θα μετουσιώσει σε χώρους ποιότητας μόνο και με τη δική τους συμμετοχή.

Εικ. 3.2. Πόρτο, Πορτογαλία, 1994

3.3. Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗΣ & ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

«Πηγαίνοντας προς τον 2000 η ανθρωπότητα θα ζει στις πόλεις. Το 2030 ο αστικός πληθυσμός θα είναι διπλάσιος από τον αγροτικό. Την ίδια στιγμή διαπιστώνεται ότι η κρίση στις πόλεις εμφανίζεται σαν τομή ανάμεσα στον πλούτο και τη φτώχεια. Ζούμε, δηλαδή, σε έναν κόσμο όλο και περισσότερο αστικοποιημένο και συγχρόνως παρατηρούμε την αστικοποίηση της φτώχειας και την αύξηση της “θηλυκοποίησης” της».

«ΚΑΤΟΙΚΙΣΗ & ΚΑΤΟΙΚΙΑ, ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ» Άννη Βρυχεία, Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2003.

3.3.1 Η ΣΥΝΘΕΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗΣ & ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 21^{ου} ΑΙΩΝΑ

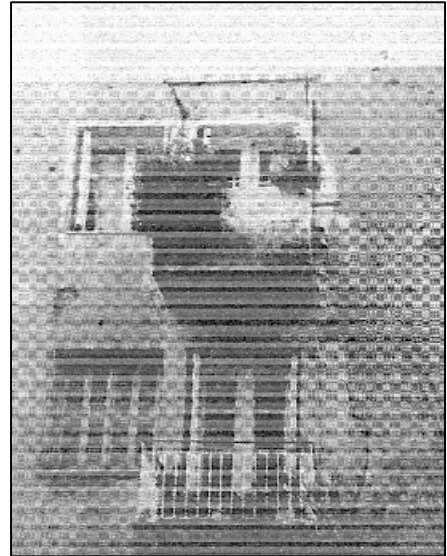

Στο πλαίσιο των προβληματισμών που αναπτύχθηκαν προηγουμένως εν συντομία για την αρχιτεκτονική και την πόλη, διαφαίνεται ότι οι κατανόηση των αναζητήσεων για την κατοίκηση και την κατοικία σήμερα δεν είναι πράγμα απλό και αυτονόητο. Χρειάζονται πολλές μελέτες και συζητήσεις για να κατανοήσουμε ότι η διεύρυνση των ορίων της αρχιτεκτονικής σχετίζεται άμεσα και ουσιαστικά με τα κοινωνικά και τα πολιτισμικά δεδομένα της εκάστοτε κοινωνίας και ενδόμυχα επηρεάζεται από αυτά.

Παρακάτω αναφέρονται τα **θέματα με τα οποία σχετίζονται τα προβλήματα της κατοίκησης** στις μέρες μας, ώστε να δούμε πιο σφαιρικά την τρέχουσα κατάσταση:

1. Η πεισματική επιβίωση του χωρικού μοντέλου κατοικίας –το οποίο κατασκευάζεται κοινωνικά και χωρικά το 19^ο αιώνα, ολοκληρώνεται στη δεκαετία του 1930 και αναπαράγεται μέχρι σήμερα– σε βάρος νέων αιτημάτων και νέων αναγκών κατοίκησης και κατοικίας, οι οποίες απορρέουν από τις βαθιές αλλαγές που συντελούνται. Ανάγκες που έχουν εκφραστεί κοινωνικά παρόλη την απαξίωση με την οποία τις έχει αντιμετωπίσει ο χώρος της οικονομίας.

2. Η αποτυχία του παλιού μοντέλου, του ιδανικού παραδείγματος και η οξύτατη ποσοτική και ποιοτική κρίση κατοικίας και κατοίκησης που το συνοδεύει διεθνώς.
3. Η έκρηξη του παλιού παραδείγματος κατοικίας, το οποίο βρίσκεται σε σύγκρουση με τις συνθήκες μέσα στις οποίες εξακολουθεί να εμφανίζεται.

Εικ. 3.3. Τα προσφυγικά της λεωφόρου Αλεξάνδρας

Οι παραπάνω προβληματισμοί είναι δεδομένο ότι εξακολουθούν να εντείνουν το χάσμα μεταξύ κατοίκησης και κατοικίας, αν και βρισκόμαστε σε μια μεταβατική φάση της οποίας τα ζητήματα της κατοίκησης ακολουθούν δύο βασικές κατευθύνσεις. Στην πρώτη κατεύθυνση κινούνται παράμετροι που προκύπτουν από φαινόμενα και καταστάσεις που συνδέουν την κατοίκηση με τη φτώχεια, με τους πολλαπλούς αποκλεισμούς διαφόρων ομάδων ανθρώπων, με χωρικές και κοινωνικές κρίσεις. Στη δεύτερη κατεύθυνση συγκεντρώνονται όσοι μετασχηματισμοί απορρέουν από γενικότερες αλλαγές, οι οποίες συντελούνται σε κοινωνικό, οικονομικό, οικογενειακό, εργασιακό και πολιτισμικό επίπεδο.

3.3.2 ΞΕΤΥΛΙΓΟΝΤΑΣ ΤΟ ΝΗΜΑ

Ø Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΕΙ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ

Τα παραπάνω γεγονότα τα οποία είδαμε συνοπτικά να διαδραματίζονται στη σημερινή σχέση του ανθρώπου με την κατοικία αλλά και οι μορφές που έχει λάβει η κατοίκηση είναι αποτέλεσμα μιας περιόδου σημαντικών αλλαγών της κοινωνίας σε γενικό επίπεδο. Είναι η περίοδος της Βιομηχανικής Επανάστασης η οποία το 19^ο αιώνα μετασχηματίζει τις πόλεις. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής θα εκφραστεί αγωνιωδώς μια μεγάλης κλίμακας κρίση της κατοικίας και της κατοίκησης και θα τεθεί το βασικό ερώτημα: **Πώς θα στεγαστούν οι πολυάριθμες ομάδες πληθυσμών οι οποίες συγκεντρώνονται με μεγάλη ταχύτητα στα μεγάλα αστικά και βιομηχανικά κέντρα.**

Η μεγάλη και ξαφνική αυτή συγκέντρωση των πληθυσμών στις πόλεις την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης δεν ήταν τυχαία και αδικαιολόγητη. Η **Βιομηχανική Επανάσταση** επιχείρησε να πραγματοποιήσει κάποιες βασικές αλλαγές, οι οποίες είχαν ως βασικό σκοπό την προσπάθεια αναβάθμισης της ανθρώπινης κοινωνίας σε πολλούς τομείς της με στόχο τις καλύτερες συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων, με στόχο καλύτερες και πιο αναβαθμισμένες συνθήκες ζωής. Αναβάθμιση η οποία ισοδυναμεί με τη ραγδαία **ανάπτυξη της επιστήμης, της τεχνολογίας και της βιομηχανίας. Η χρήση των μηχανών ατμού, η ανάπτυξη όλων των επιστημών** (φυσική, χημεία, ιατρική, βιολογία, ηλεκτρισμός κ.ά.), **η τελειοποίηση αλλά και η επιτάχυνση των μέσων μαζικής μεταφοράς, οι συνδιαλλαγές των πόλεων μέσω του εμπορίου, η γενικότερη ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων, μετέβαλαν κατά πολύ τις συνθήκες της βιομηχανικής παραγωγής.**

Ø Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ & ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗΣ

Οι αλματώδεις αλλαγές που προκλήθηκαν στο Δυτικό κόσμο κατά την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης και οι συγκλονιστικές ταχύτητες ανάπτυξης των μηχανικών μέσων παραγωγής και των μετακινήσεων επέφεραν, όπως είναι επόμενο, με τρομακτικούς ρυθμούς την εισβολή του νέου στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Λόγω της ταχύτατης αυτής ανάπτυξης των διαφόρων τομέων ζωής, ένας πολύ μεγάλος πληθυσμός των αγροτικών και γενικότερα των επαρχιακών περιοχών κινήθηκε προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και εγκαταστάθηκε σε αυτά, με σκοπό την απόκτηση εργασίας, η οποία θα τους επέφερε μια καλύτερη ποιότητα ζωής. **Με αυτό το γεγονός, της ταυτόχρονης μαζικής κινητοποίησης μεγάλων ομάδων πληθυσμού στις πόλεις το 19^ο αιώνα** και με σκοπό την άμεση στέγασή τους, αλλά και γενικότερες εξυπηρετήσεις, κατασκευάστηκαν σπίτια για την εργατική τάξη. Δημιουργήθηκαν ολόκληρες **γειτονιές εργατών** και οι χωρικές εικόνες της πόλης μετασχηματίστηκαν, διαμορφώθηκαν, κατασκευάστηκαν και διαμόρφωσαν συνειδήσεις, και είναι πραγματικά ασύλληπτο με πόσο γρήγορους ρυθμούς έγιναν όλες αυτές οι αλλαγές στα πλαίσια της κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα. Τόσο γρήγορα και αιφνιδιαστικά που κανείς όμως τότε δεν μπορούσε να αντιληφθεί πως

Εικ. 3.4. Εργάτες την ώρα της κοπιαστικής, ασταμάτητης εργασίας τους

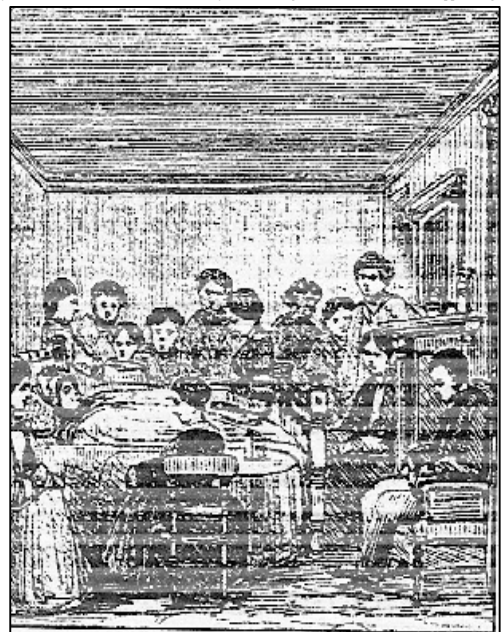
αυτές οι τόσο μεγάλες κοινωνικές, χωρικές και κατ' επέκταση οικονομικές αλλαγές θα είχαν τη δυνατότητα να μετασχηματίσουν μια πόλη όχι πάντα προς το καλό μα και προς τη σύγχυση για μια κοινωνική δομή η οποία μόλις τότε

διαμορφωνόταν από την αρχή και σίγουρα θα διατάρασσε τις γνώριμες ως τότε βάσεις της κοινωνίας.

Το μείζον θέμα, το οποίο απασχόλησε εκτενώς την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης την κοινωνία, ήταν το πώς θα στεγαστούν οι πολυάριθμες ομάδες πληθυσμού που συγκεντρώθηκαν με μεγάλη ταχύτητα στα μεγάλα αστικά και βιομηχανικά κέντρα. Οι χώροι της πόλης και οι δυνατότητες που παρείχαν για στέγαση των πληθυσμών αυτών ήταν περιορισμένες για τα νέα αυτά δεδομένα. **Οι μορφές της κατοικίας και οι τυπολογίες τους δεν ήταν καταλλήλως διαμορφωμένες έτσι ώστε να στεγάσουν χιλιάδες εργάτες, αλλά ακόμα περισσότερο και τις οικογένειές τους.** Ωστόσο, όμως, έπρεπε με κάποιον τρόπο να εξασφαλισθεί η στέγαση αυτών και έπρεπε να γίνει το συντομότερο δυνατό και με όποια μέσα αυτό ήταν δυνατό. Έτσι, λοιπόν, οι εργατικές οικογένειες αρκέστηκαν σε μια **γρήγορη, υποτυπώδη στέγαση** η οποία, βέβαια, ούτε τα στοιχειώδη απαραίτητα αγαθά των οικογενειών αυτών δεν μπορούσε να εξασφαλίσει, καθώς δεν υπήρχε ούτε ο χώρος ούτε οι κατάλληλες αρχιτεκτονικές και –το χειρότερο– υγειονομικές υποδομές.

Είναι πολυάριθμες οι αναφορές σε βιβλία για τις **άθλιες συνθήκες κατοίκησης** των εργατών το 19^ο αιώνα και για τους τρομοκρατημένους –μετά από έρευνές τους– ιατρούς και υγειονολόγους για τις επιδημίες χολέρας που μάστιζαν τις πόλεις. Την ώρα που η εξέλιξη και οι μετασχηματισμοί των κοινωνιών ισοδυναμούσαν με την πρόοδο των επιστημών, την τελειοποίηση των μέσων μαζικής μεταφοράς, τη χρήση του ατμού, την ανάπτυξη του εμπορίου και των διεθνών σχέσεων, οι εργατικές τάξεις έμεναν εκτεθειμένες σε σκληρές δοκιμασίες. Μια πόλη που είχε κτιστεί για χίλια άτομα τριπλασίαζε τον πληθυσμό της από τους εργάτες που έρχονταν να δουλέψουν, χωρίς κανείς τους να ασχολείται με την κατοικία τους.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, κάθε δωμάτιο των παλιών κατοικιών γινόταν συχνά το διαμέρισμα για μια οικογένεια και στη συνέχεια για πολλές οικογένειες ενώ τα υπόγεια πολλές φορές γίνονταν το καταφύγιο για μεγάλα τμήματα πληθυσμού με τους ανθρώπους να ζουν στοιβαγμένοι όπως-όπως σε αυτά και πολλές φορές και σε ομάδες των εικοσιεπτά ατόμων (**Εικ. 3.5**). Έξω από κάθε αίσθημα ανθρωπισμού, εκεί που καθετί οδηγούσε στο παράλογο, τη στιγμή που ο καπιταλισμός έδινε προσοχή, από τη μια, στην τελειοποίηση των μηχανικών μέσων παραγωγής και, από την άλλη, άφηνε σε πλήρη εγκατάλειψη την ηθική, την υγεία και την εξυπνάδα του εργάτη. «*Βλέποντας να μεγαλώνει αυτός ο*

Εικ. 3.5. Ένα «άρρωστο» δωμάτιο

σύγχρονος γίγας που ονομάζουμε βιομηχανισμό, κοιτάζοντάς τον να κάθεται μέσα στις πόλεις μας, δεν είχαμε προβλέψει ότι αναγκαστικά θα καλούσε μαζί του και ένα πολυάριθμο πλήθος, που με τον ιδρώτα και το αίμα του καταφέρνει να έχει την τροφή της κάθε μέρας». (Γαλλικό αρχιτεκτονικό περιοδικό «R. G. A. T. P.»)

Η αλήθεια πάντως είναι πως παρά τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης στις οποίες υποκλινόταν η πολυπαθούσα εργατική τάξη για πολλά χρόνια, οι κινήσεις που έγιναν από την κοινωνία, ώστε να απαλειφθεί και να βελτιωθεί αυτή η κατάσταση, ήταν πολύ λίγες μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Στην ουσία με πρόχειρο τρόπο όπως επίσης και με πολύ συνοπτικές διαδικασίες εξαφανίστηκαν τα μικρά μεμονωμένα σπίτια και τη θέση τους πήρε ένας μεγάλος αριθμός κτιρίων στα οποία στεγάστηκαν ομαδοποιημένα πολλές οικογένειες. Ουσιαστικά, όμως η κατάσταση δεν επιλύθηκε, αντίθετα το πρόβλημα των άθλιων συνθηκών κατοίκησης της εργατικής τάξης οξύνθηκε.

Ø ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΝΕΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗΣ

Ουσιαστικές και πιο αξιόλογες κινήσεις προς την βελτίωση της μορφής κατοίκησης των εργατών έγιναν μετά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Οι μελέτες σχεδιασμού στράφηκαν στην απομάκρυνση της κοινωνικής και ηθικής απαξίωσης της εργατικής τάξης αν και οι μορφές κατοίκησης και κατοικίας πέρασαν από πολλά στάδια.

Ο βασικός στόχος των αρχιτεκτόνων ήταν να κατασκευαστεί ένα σπίτι – μοντέλο για τον εργάτη το οποίο θα απομάκρυνε τη συγκέντρωση των πολλών σε ένα μόνο διαμέρισμα. Εκτός του ότι μια τέτοια συμβίωση επέφερε άθλιες συνθήκες διαβίωσης, επιπροσθέτως έπληττε και το θεσμό της οικογένειας, οδηγούσε σε καταστάσεις ανήθικες και στην **απομάκρυνση της οικογένειας από το σπίτι-εστία**. Έτσι, λοιπόν, κατασκευάστηκαν **γρήγορα και φτηνά** διάφορων μορφών κατοικίες που όμως στόχος τους πάντα ήταν να εξασφαλίζουν την ηθική, την υγιεινή και το «δέσιμο» της οικογένειας μέσα στα πλαίσιά της.

Οι μορφές της κατοικίας που κατασκευάστηκαν ήταν ποικίλες και διάφορες. Οι κατασκευαστές είχαν ως κεντρικό στόχο –ή τουλάχιστον προσπαθούσαν να προσεγγίσουν– τη διασφάλιση του δίπολου «κατοικία-οικογένεια», ενώ επόμενη βασική τους προτεραιότητα ήταν να κτίσουν κατοικίες χαμηλού οικονομικού κόστους που να απευθύνονται στις ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις.

Η αλήθεια είναι πάντως πως αυτή η αυθαίρετη επιβολή ενός συγκεκριμένου και ομαδοποιημένου τύπου κατοικίας των κατασκευαστών στους εργάτες σχεδόν πάντα οδηγούσε σε αδιέξοδο καθώς τις περισσότερες φορές δεν ανταποκρινόταν στα γούστα και στο χαρακτήρα των δεύτερων. «*Το σπίτι που προσφέρεται στους εργάτες, κατασκευασμένο με ένα σχέδιο συμμετρικό*

και ίδιο για όλους, δεν έχει τη ‘‘μάρκα’’ αυτού που το κατοικεί. Λειτουργεί σα μια παγίδα για τους εργάτες. Πείθονται γοητευμένοι να αγοράσουν ένα εμπόρευμα πολυτελείας, που θα τους καταστρέψει στη συνέχεια» (Από τις κριτικές του 19^{ου} αιώνα).

Έτσι, λοιπόν, ένα νέο σύστημα κατασκευής κατοικιών, αυτό της **αυτοστέγασης** ήρθε να δώσει τη λύση, προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σ’ αυτό το αδιέξοδο της κατοικίας του εργάτη. Ξεκίνησε ως ιδέα από μια αυθόρμητη κίνηση κάποιων εργατών, οι οποίοι πήραν από μόνοι τους την πρωτοβουλία να λειτουργήσουν προς αυτήν την κατεύθυνση. Σκοπός της αυτοστέγασης ήταν να κατασκευάζονται κάθε φορά για τον εργάτη κατοικίες χαμηλού κόστους, οι οποίες παράλληλα να αντιστοιχούν στο χαρακτήρα και τα γούστα του καθενός που θα τις κατοικούσε και αυτό έγινε επιτυχώς αφού κατασκευάζονταν από τον ίδιο τον εργάτη. Έναν εργάτη ο οποίος είχε και τις γνώσεις και τις αντοχές ζητούσε από τον επικεφαλής της επιχείρησης, στην οποία εργαζόταν, να τον δανειοδοτήσει μόνο για να αγοράσει τα υλικά κατασκευής της κατοικίας, και τις υπόλοιπες εργασίες τις αναλάμβανε μόνος του. Έτσι, οι κατοικίες που κατασκευάζονταν με αυτόν τον τρόπο αντιστοιχούσαν σε πολλές και διάφορες αρχιτεκτονικές μορφές, ώστε να απευθύνονται στις ανάγκες της κάθε οικογένειας, ενώ παράλληλα εκτιμήθηκαν από τους ίδιους τους κατοίκους αφού είχαν μεριμνήσει μόνοι τους για την κατασκευή τους. Εξασφάλιζαν την οικογένεια, την εξύψωναν, της προσέφεραν πλήρη ανεξαρτησία, χωρίς οικονομικά βάρη.

Ø ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ.

Ο ΑΠΟΓΟΝΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Σχετικά με τα παραπάνω, βέβαια, η αλήθεια είναι ότι η κατασκευή φτηνής κατοικίας από τα μέσα μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα δεν υπήρξε ο μοναδικός τύπος κατοικίας στον οποίο εστιάστηκαν οι κατασκευαστές και οι βιομήχανοι την εποχή της βιομηχανοποίησης. Αντιθέτως, αναζητούσαν και κατασκεύαζαν πολλαπλούς τύπους οι οποίοι απευθύνονταν σε διαφορετικών εισοδημάτων, διαφορετικής οικονομικής καταστάσεως και κοινωνικής τάξης εργαζομένους. Αν και, βέβαια, η κεντρική ιδέα και οι βασικές προδιαγραφές για την κατοίκηση και τη μορφή της κατοικίας παραμένουν ίδιες, όπως εξάλλου και ο γενικός τους προσδιορισμός ως «φτηνών κατοικιών». Έτσι κι αλλιώς, οι οικονομικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών εργατών ετύγχαναν πολύ μικρών διακυμάνσεων, κάτι το οποίο δεν επέτρεπε σε κανέναν από τους διαφορετικούς τύπους κατοικίας να βγει από την κατηγορία των «φτηνών κατοικιών». Ωστόσο, οι τύποι κατοικίας θα λέγαμε ότι είχαν γενικά κατηγοριοποιηθεί και αποσκοπούσαν στην εξυπηρέτηση των αναγκών και των απαιτήσεων όχι του καθενός εργάτη ξεχωριστά αλλά της κάθε ομάδας εργατών ξεχωριστά. Κατασκευάστηκαν δηλαδή διαφορετικών τύπων κατοικίες για τον

οικοδόμο, άλλες για τον ιατρό, άλλες για το δικηγόρο κ.ο.κ. Το γενικό, λοιπόν, ιδεολογικό στήριγμα ήταν η κατασκευή σωστών κατοικιών οι οποίες να χαρακτηρίζονται ως **φτηνές και επαρκείς**, να ικανοποιούν την κάθε κατηγορία εργάτη, σε μια εποχή όπου πλέον υπήρχαν οι κατάλληλες μέθοδοι κατασκευής, τα σωστά μέσα και υλικά κατασκευής, προνόμια τα οποία συγκριτικά με τις αρχές του αιώνα έδωσαν προς τα τέλη αυτού τη δυνατότητα σε κατασκευαστές και εργάτες να κατασκευάσουν μια κατοικία πιο σωστή, λειτουργική και αξιοπρεπή.

Στα τελευταία αυτά χρόνια του 19^{ου} αιώνα βασικός στόχος ήταν όχι μόνο οι κατασκευαστές και οι βιομήχανοι να διδαχθούν το σωστό τρόπο κατοίκησης και κατοικίας, αλλά πλέον και οι ίδιοι οι εργάτες να αποκομίσουν μια διαφορετική αντίληψη για τη θέση την οποία κατείχαν στο κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι. Να δοκιμάσουν τα όριά τους και τις δυνατότητές τους στην εξέλιξη της βιομηχανοποίησης, όχι ως αντικείμενα προς χρήση κι εξυπηρέτηση άλλων συμφερόντων αλλά ως πρωταγωνιστές για να ικανοποιήσουν το δικό τους προσωπικό όνειρο που δεν μπορούσε να είναι άλλο από αυτό που είχε αναδειχθεί εξιδανικευμένο μέσα από την απόκτηση, εντέλει, της δικής τους προσωπικής, αξιοπρεπούς κατοικίας. Μέσα σ' αυτά τα χρόνια, **ο εργάτης έγινε ένας σίγουρος και σταθερός καταναλωτής** απέναντι σ' ένα προϊόν κατοικίας το οποίο έπρεπε να απαντά στις επιθυμίες και το κοινωνικό, ιδεολογικό, οικονομικό του επίπεδο. Συνεπώς, η κατοικία όφειλε να καθιερωθεί ως «φτηνή κι επαρκής», να κερδίσει την εμπιστοσύνη του καταναλωτή-εργάτη, ώστε το φαινόμενο της διαρκούς ζήτησης προσιτής κατοικίας να εδραιωθεί, να εξασφαλιστεί και να παράγει σταθερά οικονομικά οφέλη για την κατοικία.

Για να μείνει, όπως είναι λογικό, η κατοικία στις πρώτες θέσεις των προϊόντων κατανάλωσης ήταν απαραίτητο να γίνουν οι αλλαγές για την εξέλιξή της, οι οποίες προαναφέρθηκαν, μα και ακόμη περισσότερες και πιο ουσιώδεις, εστιάζοντας περισσότερο τότε όσο ποτέ πριν στην εξυπηρέτηση αλλά και σε μια νέα παράμετρο: στην **ευχαρίστηση του εργάτη μέσα στην κατοικία του**. Βασικός στόχος για τους σχεδιαστές και τους κατασκευαστές ήταν η πρακτικότητα, η λειτουργικότητα των χώρων και των αντικειμένων (επίπλων και άλλων οικοσκευών) που περιλαμβάνονταν στην κατοικία όπως και η απλότητα στην όψη και την κάτοψη: «*Όχι στην ακαδημαϊκή κάτοψη. Μας χρειάζεται μια κάτοψη πρακτική*» (Harlingue, 1978).⁸ Μία άλλη παράμετρος η οποία προστέθηκε για την ευχαρίστηση και την απομάκρυνση της μονοτονίας των εργατών ήταν και η απόρριψη της ομοιομορφίας στη διάταξη χώρων των κατοικιών ενώ στις παραμέτρους σχεδιασμού προστέθηκε –παράλληλα πάντα με τους κανόνες ηθικής και υγιεινής που εξακολουθούσαν να παίζουν πρωταρχικό ρόλο– η **κομψότητα, η αισθητική, η άνεση, η χάρη και μια χαρούμενη νότα** μέσα στους χώρους της κατοικίας. Εξάλλου, κατά τον **Lahor**

---

8. Το 1878 επιχειρήθηκε από τον αρχιτέκτονα Harlingue μια περιγραφή ενός μέσου τύπου κατοικίας με ιδανικές προδιαγραφές για τους πολλούς.

«η αισθητική και η λίγη κομψότητα θα πρέπει να θεωρούνται χρήσιμες αλλά και απαραίτητες για τη φτηνή κατοικία» (Jean Lahor, 1901).⁹

Εξάλλου, η κεντρική ιδεολογία και ο βασικός στόχος της εποχής του **Μοντερνισμού** ο οποίος είχε αρχίσει να αναδύεται μέσα από τους παραπάνω νεωτερισμούς και καινοτομίες στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα ήταν η κατασκευή των κατοικιών να συνδυαστεί σωστά με την τέχνη, τη με μέτρο, δηλαδή, ομορφιά των όψεων και των κατόψεων. Και τα δύο, κατασκευή και τέχνη, συνδέονται μεταξύ τους. «*Η κατασκευή χωρίς την τέχνη δεν είναι παρά ένας σωρός από πέτρες που δε λέει τίποτα στο βλέμμα και πληγώνει το πνεύμα*» (Άννη Βρυχέα).¹⁰

Οι υποστηρικτές Μοντέρνου κινήματος, όμως, είχαν πιο βαθιές και ουσιαστικές αναζητήσεις ως προς την επίλυση των θεμάτων της κατοίκησης και της κατοικίας των πολλών. Επιθυμούσαν να απαντήσουν αληθινά και άμεσα στο αδιέξοδο της κατοικίας που προερχόταν από τις αρχές του αιώνα ο οποίος μόλις έδυε. Υποστήριζαν ότι για να είναι η κατοικία λειτουργική, βολική και επαρκής και παράλληλα όμορφη και ευχάριστη δεν αρκούσε μόνο η υπερβολική διακόσμηση και η «φορτωμένη κάτοψη» αλλά, αντίθετα, αυτό που χρειαζόταν ήταν οι απλές, καθαρές γραμμές, οι καλές και σωστές αναλογίες. Έδιναν μεγαλύτερη **βαρύτητα στην μορφή και τη λειτουργικότητα της κάτοψης** και έπειτα στη διακόσμηση και την πολυτέλεια των επιπλώσεων. Γιατί, ας μην ξεχνάμε ότι το θέμα το οποίο ακόμα ταλάνιζε την κοινωνία ήταν το πώς θα φιλοξενηθούν σωστά και αξιοπρεπώς οι πολυπληθείς ομάδες εργατών οι οποίες συγκεντρώθηκαν μαζικά στα αστικά κέντρα. Έπρεπε, λοιπόν, ένα διαμέρισμα – ακόμα περισσότερο όταν αυτό συνήθως ετύγχανε μικρών διαστάσεων– πρώτα απ’ όλα να είναι βολικό και να απαντά σ’ όλες τις ανάγκες του ανθρώπου και έπειτα να παρέχει πολυτέλεια και κομψότητα, παραμέτρους στις οποίες και βέβαια ο Μοντερνισμός στάθηκε σοβαρά αλλά με μέτρο.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι αν και η κρίση της κατοικίας και της κατοίκησης συνεχίζεται ακόμα και στα τέλη του 19^{ου} με αρχές του 20^{ου} αιώνα, παρόλα αυτά, οι δυναμικές της κοινωνίας και της ανάπτυξης της αρχιτεκτονικής είναι άλλες. Παράλληλα μ’ αυτήν την κρίση η τυφλή πίστη στην πρόοδο, δηλαδή η προσμονή για ένα συνεχώς καλύτερο μέλλον, δε φαίνεται να κλονίστηκε. Πρόκειται για μια πίστη η οποία διαμορφώθηκε παράλληλα με την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον. «*Η πρόοδος είναι ο κόσμος του ανθρώπου. Η γενική ζωή του ανθρώπινου είδους ονομάζεται πρόοδος. Το συλλογικό βήμα του ανθρώπινου είδους ονομάζεται πρόοδος*» (Victor Hugo).¹¹ Για να προσεγγίσει, λοιπόν, αυτό το συλλογικό βήμα των ανθρώπων την πρόοδο συντελέστηκαν μέσω των νέων αντικειμένων αρχιτεκτονικού σχεδιασμού πιο αποφασιστικά παρά ποτέ βαθιές

---

9. Ο Jean Lahor υποστήριξε ότι ο 19ος αιώνας αντιμετώπισε το πρόβλημα της κατοικίας των πολλών.

10. Άννη Βρυχέα, Κατοίκηση και Κατοικία. Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, 2003.

11. Victor Hugo, Οι Άθλιοι, 1972.

τομές στα ζητήματα κατοίκησης και κατοικίας των πολλών και στον τρόπο ζωής στην πόλη, τομές μέσω των οποίων η κοινωνία στόχευε άμεσα και αληθινά στην επίλυση των αδιεξόδων διαβίωσης των πολλών (*Πιν. 3.1*)

19 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ	20 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ
Μια καμάρα-μια οικογένεια	Μια κατοικία-μια οικογένεια
Ανθυγιεινή καμάρα	Υγιεινή και ηθική κατοικία
Κατάλογοι-πατρών των διαφόρων ρυθμών	Ανάγκη διερεύνησης πολλών τύπων
Κυριαρχία της όψης	Σημασία της κάτοψης
Τυραννία της διακόσμησης	Νίκη πάνω στη διακόσμηση

Πιν. 3.1. Βαθιές τομές κατοίκησης και κατοικίας μεταξύ 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι η κρίση της κατοίκησης και της κατοικίας η οποία επήλθε στο δυτικό νεοσύστατο κόσμο στα χρόνια της Βιομηχανικής επανάστασης ήταν μια αφορμή για τις παγκόσμιες κοινωνίες να αναζητήσουν νέες αρχιτεκτονικές και κατασκευαστικές λύσεις όσον αφορά τη μορφή της κατοικίας. Τα νέα αυτά αντικείμενα αρχιτεκτονικού σχεδιασμού από τη μια επέφεραν κάποια θετικά αποτελέσματα και μια πιο αξιοπρεπή διαβίωση των πολλών στις πόλεις της βιομηχανικής και κοινωνικής ανάπτυξης και από την άλλη ήρθαν σε ρήξη με το παρελθόν. Αποτέλεσαν λόγω μορφής και περιεχομένου, τα δυνατά πρώτα **δείγματα νεωτερικότητας** και –γιατί όχι– υπέδειξαν νέους τρόπους σκέψης. «*Η κληρονομιά του μοντέλου κατοίκησης και κατοικίας του 19^{ου} αιώνα θα μετασχηματιστεί σε μοντέλο της προόδου και της βιομηχανικής παραγωγής στο ξεκίνημα του 20^{ου}, με ενισχυμένη την πίστη στην πρόοδο μιας τέτοιας προοπτικής*» (**Άννη Βρυχέα**).¹² Οι προβληματισμοί, βέβαια, για την κατοίκηση και την κατοικία στην αλλαγή του 19^{ου} με τον 20^ο αιώνα δεν επιλύθηκαν πλήρως, παρόλα αυτά δόθηκε η ευκαιρία στον εργατικό πληθυσμό για την απόκτηση μιας φτηνής και επαρκούς κατοικίας, μιας κατοικίας άνετης, καλόγουστης και λειτουργικής, ενώ, βέβαια, πρωταρχικό ρόλο έπαιξε η υγιεινή, η ηθική και η δύναμη της κατοικίας αυτής να κρατήσει γερά την οικογένεια δεμένη μέσα στους χώρους της. Ήταν ό,τι ακριβώς ο πληθυσμός αυτός είχε ανάγκη ύστερα από τη συνεχή ταλαιπωρία και τα δεινά μέσα από τα κοινωνικά και οικονομικά αδιέξοδα που τον εξαθλίωσαν.

12. Άννη Βρυχέα, Κατοίκηση και Κατοικία. Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, 2003.

3.4 Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗΣ & ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

Όπως είδαμε, λοιπόν, παραπάνω, η περίοδος της Βιομηχανικής Επανάστασης ήταν αυτή στην οποία εντοπίστηκαν οι μεγάλες αλλαγές στο πολεοδομικό σύστημα των μεγαλουπόλεων αλλά και στον τομέα της κατασκευής κατοικιών με κύριο μέλημα τη στέγαση των πολυάριθμων μαζών κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων οι οποίοι συγκεντρώθηκαν στις πόλεις. Πολλές μετατροπές υπήρξαν στους κατασκευαστικούς τύπους κατοικιών σε σχέση με αυτές πριν τη Βιομηχανική Επανάσταση καθώς οι δεύτερες δεν πληρούσαν τις απαραίτητες προδιαγραφές για τη σωστή διαβίωση του νεοφερμένου ανθρώπινου δυναμικού στις πόλεις. Ο κύριος στόχος ήταν η κατασκευή σωστών, υγιεινών και φτηνών κατοικιών οι οποίες απευθύνονταν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι απόψεις για το αν αυτό που τότε στόχευαν οι κατασκευαστές, δηλαδή τις σωστές συνθήκες διαβίωσης, επιτεύχθηκε δίστανται. Όμως το σίγουρο είναι ότι δημιουργήθηκαν βαθιές τομές μεταξύ της μορφής κατοικίας πριν και της μορφής της κατοικίας μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση στο Δυτικό κόσμο.

Οφείλουμε όμως να διευκρινίσουμε ότι η Βιομηχανική Επανάσταση και οι παραπάνω βαθιές κοινωνικές, οικονομικές και πολεοδομικές τομές που αυτή επέφερε δεν «άγγιξαν» σε τόσο μεγάλο βαθμό την Ελλάδα το 19^ο αιώνα. Ουσιαστικά, αντίστοιχες τομές και ανακατατάξεις αναπτύχθηκαν στον ελλαδικό χώρο κατά τον 20^ο αιώνα. Ήδη, η αυγή του αιώνα βρίσκει τη χώρα ηττημένη στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, ακολουθούν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι στα 1912-13, η Εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας και η Μικρασιατική καταστροφή, δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, μια σκληρή δικτατορία, ο Εμφύλιος, η Χούντα, η είσοδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τέλος η Νομισματική Ένωση.

Είναι ευνόητο μέσα από την παραπάνω σύντομη αναφορά των σημαντικότερων γεγονότων που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα ότι το σύνολο της περιόδου στην οποία αναφερόμαστε χαρακτηρίζεται από πολιτική, κοινωνική και οικονομική αστάθεια. Η προσφυγιά, η εξορία, η ξενιτιά, η φτώχεια και η εξαθλίωση ταλάνισαν μεγάλη μερίδα του πληθυσμού της χώρας για πολλές δεκαετίες. Αποτέλεσμα της παραπάνω κατάστασης ήταν οι Έλληνες να γίνουν θύματα και δήμειοι των πόλεων που δημιούργησαν με τα καταφανή σημερινά αποτελέσματα.

Ωστόσο, όμως τα μεγαλύτερα κοινωνικά, οικονομικά αδιέξοδα αλλά και αυτά της κατοίκησης και της κατοικίας εντάθηκαν ουσιαστικά ύστερα από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής του 1922, οικονομικοί, και όχι μόνο, εσωτερικοί μετανάστες και άστεγοι από τους πολέμους και, βέβαια, από τον Β' Παγκόσμιο συγκεντρώθηκαν στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας και κυρίως στην Αθήνα και έπειτα τη Θεσσαλονίκη, δυο πόλεις των οποίων η ζωή δε χαρακτηριζόταν

από τους σημερινούς τρελούς ρυθμούς. Εκτός, βέβαια από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη και άλλες πόλεις της χώρας όπως η Πάτρα, η Λάρισα, τα Ιωάννινα και το Ηράκλειο είδαν τον πληθυσμό τους να εκρήγνυται και να τριπλασιάζεται σε διάστημα μικρότερο των 50 ετών.

Όπως συνέβη και κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση, η μαζική συγκέντρωση πληθυσμών στις μεγαλουπόλεις οδήγησε σε ένα αντίστοιχο σύστημα μαζικής παραγωγής κατοικιών. Οι κατοικία μετατράπηκε στον ελλαδικό χώρο –όπως και στο δυτικό κόσμο του 19^{ου} με αρχές του 20^{ου} αιώνα– σε ένα προϊόν προς ταχεία κατανάλωση. Ένα προϊόν γρήγορο, φτηνό, απρόσωπο, χωρίς ιδιαίτερη ποικιλία μορφών, ύφους και εκφράσεων, που απευθυνόταν όχι στις ιδιαιτερότητες, το χαρακτήρα και τις προτιμήσεις του καθενός κατοίκου ή της καθεμιάς οικογένειας ξεχωριστά αλλά αφορούσε την επαρκή, και μόνο, στέγαση των κοινωνικών ομάδων.

Έτσι, τα αστικά κέντρα, άρχισαν να μετατρέπονται σε πολύ πυκνότερες και με μεγαλύτερο ύψος πόλεις συγκριτικά με ότι προϋπήρχε και το φαινόμενο που έσπευσε ν' αλλάξει την εικόνα τους ονομάστηκε «ανέγερση πολυκατοικιών». Ένα φαινόμενο που είτε μεταφράστηκε ως ανασυγκρότηση της μορφής των κατοικιών ώστε να στεγαστούν οι νεοφερμένες μάζες είτε, από την άλλη, ως καταστροφή του οικιστικού χαρακτήρα των πόλεων. Παντού ξεφύτρωναν εργοτάξια των οποίων τη θέση αργότερα έπαιρναν πολυκατοικίες με ίδια κατασκευαστικά και δομικά χαρακτηριστικά (σκελετός από τσιμέντο και τοιχοποιία από τούβλα). Σ' αυτούς τους χώρους άνθισαν τα επαγγέλματα των πολιτικών μηχανικών και των αρχιτεκτόνων επίσης, όμως, καταπιάστηκαν πλήθη από τους εσωτερικούς οικονομικούς μετανάστες. Ήταν άνθρωποι οι οποίοι μόχθησαν δουλεύοντας σκληρά ως εργάτες ώστε να ξαναχτίσουν όσα τους είχε ρημάξει ο πόλεμος.

Σιγά-σιγά, λοιπόν, στις μεταπολεμικές δεκαετίες, η μοντέρνα κατασκευή και οι πολυκατοικίες αντικατέστησαν τη νεοκλασική εικόνα των πόλεων που τόσο ύμνησαν κατά το 19^ο αιώνα. Από εκείνο το σημείο και μετά, οι κάτοικοι απ' τη μια γλίτωσαν από τη σκληρή ζωή του ξωμάχου όμως, από την άλλη, ξεκίνησαν να ζουν εγκλωβισμένοι στα αστικά διαμερίσματα των πολυκατοικιών δίχως διέξοδο στον υπαίθριο χώρο.

Χάρη σε αυτήν τη ξαφνική ανάπτυξη του κατασκευαστικού κλάδου, βέβαια, όπως άλλωστε ήταν φυσικό, δόθηκε η ευκαιρία στα υψηλά/ αστικά κοινωνικά στρώματα να απομακρυνθούν από τα κέντρα των πόλεων και να μεταφερθούν προς τα προάστια – τις παλιότερες εξοχικές περιοχές – και λόγω της οικονομικής και κοινωνικής τους ευημερίας να κατοικήσουν σε πολυτελείς κατοικίες με πολύ πιο έντονα εκεί τα χαρακτηριστικά του μοντερνισμού (έμφαση και εντυπωσιασμός των όψεων και των κατόψεων, ευφάνταστοι και νεωτεριστικοί συνδυασμοί υλικών, νεοφερμένα κατασκευαστικά στυλ από το εξωτερικό κ.ά.).

Αν και αυτή η κατάσταση επικρατούσε στα προάστια, για τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα, όπως τους πρόσφυγες του '22, τους οικονομικούς

μετανάστες (εργατική τάξη) και τους υπόλοιπους άστεγους, η κατάσταση ήταν πολύ δυσκολότερη και λόγω των ασθενέστατων εισοδημάτων τους βρήκαν κατοικία σε εκτός σχεδίου περιοχές των πόλεων. Αυτές οι περιοχές ήταν οι προσφυγικές παραγκουπόλεις του μεσοπολέμου που τώρα αναβίωναν ενώ, παράλληλα, νέες ξεφύτρωναν. Οι νέες κατασκευές που έλαβαν χώρα σ' αυτές τις περιοχές, πλέον, ονομάστηκαν «αυθαίρετα».

Όπως και να' χει, είτε αναφερόμαστε στις κατοικίες των κέντρων των μεγαλουπόλεων, είτε στις πολυτελείς κατοικίες των προαστίων τους, είτε πάλι στις εκτός σχεδίου περιοχές όπου κατασκευάστηκαν κατοικίες κατ' αυθαιρεσία, ένα είναι σίγουρο. Η ζωή των νεαρών οικοδομικά μεγαλουπόλεων, πολύ περισσότερο βέβαια της πρωτεύουσας, μετά το '60 με '70 υποχωρεί οριστικά από τους δρόμους και περιορίζεται, ιδιωτικοποιείται αυστηρά στα στενά πλαίσια του διαμερίσματος της εξελιγμένης πολυκατοικίας, χωρίς αυτό με τη σειρά του να έχει να τους προσφέρει τίποτα σημαντικό, αληθινό, ουσιαστικό. Χωρίς να έχει τη δυνατότητα να τους προσδώσει κανένα από τα ιδανικά και τις αξίες που κάποτε προσέφερε το «σπίτι» με τη στενή του έννοια παρά μόνο ένα χώρο για ύπνο και ένδυση.

Και όλα αυτά, δυστυχώς, γιατί πλέον στη χώρα παρουσιάζεται μια εκτεταμένη μεσαία αστική τάξη, δυναμική στον οικονομικό τομέα, η οποία παρ' όλα αυτά εξακολουθεί να πράττει λάθη του παρελθόντος. Με τη διαφορά ότι τα λάθη αυτά δεν τα επιτάσσει η ανάγκη αλλά η αδιαφορία και το αδυσώπητο κυνήγι του κέρδους, στο βωμό του οποίου συνεχίζουν να θυσιάζονται οι ελληνικές πόλεις. Το αποτέλεσμα; Οι πολλαπλές κρίσεις και η μείωση του επιπέδου κατοίκησης και κατοικίας του πληθυσμού, σε άλλες περιπτώσεις, πάλι, η αυθόρμητη διάχυση πληθυσμού προς τα προάστια των πόλεων και, τέλος, η συνεπαγόμενη περαιτέρω υποβάθμιση των κέντρων.

3.5 ΤΟ ΤΟΤΕ ΚΑΙ ΤΟ ΤΩΡΑ

3.5.1 ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΦΤΩΧΟ ΕΡΓΑΤΗ ΣΤΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ

Στις παραγράφους 3.2 και 3.3.1 του παρόντος κεφαλαίου διατυπώθηκαν κάποια βασικά ερωτήματα για την κατοίκιση και την κατοικία, τα οποία προσανατόλισαν και καθοδήγησαν όλη αυτή τη διερεύνηση των ορίων της αρχιτεκτονικής από το 19^ο αιώνα μέχρι και το σήμερα.

Κυριαρχεί, λοιπόν, η αντίληψη ότι και σήμερα διανύουμε μια μεταβατική περίοδο στη διάρκεια της οποίας αναδεικνύεται οξύτατα η **ποσοτική και ποιοτική κρίση** της κατοίκησης και της κατοικίας η οποία μάλιστα συνοδεύεται και πολλαπλασιάζεται από μιας μεγάλης κλίμακας **αλλαγές σε κοινωνικό, οικογενειακό, οικονομικό, τεχνολογικό αλλά και πολιτιστικό επίπεδο**. Γεγονός το οποίο, αν ισχύει σήμερα, προκαλεί επιπτώσεις στο χώρο και, σίγουρα δεν μπορεί να αφήνει ανεπηρέαστο τόσο το περιεχόμενο της αρχιτεκτονικής πρακτικής όσο και τα κριτήρια σχεδιασμού και αξιολόγησης του παραγόμενου αρχιτεκτονικού έργου.

Μέσα από τις αναφορές στις περιόδους κρίσεων για την κατοικία και την κατοίκιση, οι οποίες προηγήθηκαν, παρακολουθώντας το περιπετειώδες ταξίδι των πολλαπλών μορφών κατοικίας, κάτι το οποίο έγινε κατανοητό, ήταν οι αλλαγές του τρόπου σκέψης που συντελέστηκαν –μέσα από τομές, συνέχειες και ασυνέχειες– στο περιεχόμενο αλλά και στο σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η βιομηχανική ανάπτυξη, η συγκέντρωση εργαζομένων στις πόλεις και ένας ολόκληρος κόσμος ο οποίος μόλις γεννιόταν έθεσαν στους αρχιτέκτονες το θέμα της χωρικής επίλυσης των ζητημάτων κατοίκησης και κατοικίας. Έτσι, νέα αντικείμενα σχεδιασμού για τους πολλούς καθιερώθηκαν και υπήρξαν η αφορμή παραγωγής για νέα γνώση στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Συγχρόνως, όμως, εκφράστηκε και ένας πρώιμος μοντερνισμός μέσα από κάποια αντικείμενα σχεδιασμού με διαφορετικές προδιαγραφές και χαρακτηριστικά από τα προηγούμενα, ως λύση σε κάποιους συγκεκριμένους προβληματισμούς κατοίκησης, ανέδειξαν τη σημασία της κάτοψης και όχι μονοσήμαντα της όψης, ενώ από την άλλη απομάκρυναν την υπερβολή της διακόσμησης.

Αντίστοιχα, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, και ενώ η κρίση της κατοίκησης εξακολουθούσε να υπάρχει και να εντείνεται, έπειτα μάλιστα και από τις **καταστροφές που δημιούργησαν οι πόλεμοι** και όλα τα υπόλοιπα κοινωνικο – πολιτικο - οικονομικά γεγονότα που προαναφέρθηκαν, οι αρχιτέκτονες κλήθηκαν ξανά να απαντήσουν στις περαιτέρω κρίσεις της κοινωνίας. Μπροστά, μάλιστα στις νέες δυνατότητες που ανέπτυξε ολοένα και

περισσότερο η βιομηχανία, η αρχιτεκτονική λύση του Μοντερνισμού απέναντι στις νέες αυτές κρίσεις τελικά, μεταφράστηκε ως η «κατοικία-εργαλείο», η «κατοικία-μηχανή για την κατοίκηση». Οι υποστηρικτές του, με πρωτοπόρο το Le Corbusier, μάλιστα, ήταν υπέρμαχοι της γρήγορης και εν σειρά παραγωγής και κατασκευής, άρα και της φτηνής κατασκευής. «Ένα σπίτι είναι μια μηχανή κατοίκησης. Μια πολυθρόνα είναι μια μηχανή για να κάθεται» (Le Corbusier).¹³

«Μια κατοικία: Είναι ένα καταφύγιο για προστασία από τη ζέστη, το κρύο, τη βροχή, τους κλέφτες, τους αδιάκριτους.

Πόσα δωμάτια: Ένα για μαγείρεμα κι ένα για φαγητό, ένα για την εργασία, ένα για να πλένεσαι και ένα για να κοιμάσαι». ¹⁴ **Le Corbusier**

Αυτό ήταν το κεντρικό ιδεολογικό στήριγμα για το Le Corbusier στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Έτσι πίστευαν οι αρχιτεκτονικές ομάδες ότι θα σωθεί κατασκευαστικά η ιδέα της σωστής υγιεινής και ηθικής κατοικίας.

3.5.2 ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΔΑΝΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ-ΤΥΠΟ ΣΤΙΣ ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΣΗΣ

Αν και αυτές οι κατασκευαστικές τακτικές και θεωρίες χρησιμοποιούνταν με σκοπό την επίλυση των κρίσεων κατοικίας και κατοίκησης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, **σήμερα δεν μπορούμε να μιλάμε για τυποποιημένα κατασκευαστικά μοντέλα**. Η συνθετότητα των πολλαπλών χωρικών κρίσεων και άλλων νέων δεδομένων αποδομούν τους συμβατικούς τρόπους κατοίκησης του 20^{ου} αιώνα και κινείται σε δύο κατευθύνσεις:

Η πρώτη κατεύθυνση αφορά την ποιοτική κρίση στην πόλη και η δεύτερη την ποιοτική αλλά και ποσοτική κρίση της κατοικίας στην πόλη γενικότερα. Είναι φαινόμενα τα οποία επανειλημμένα έχει διαπιστωθεί και συνεχίζει να διαπιστώνεται ότι απορρέουν από τις συνεχώς αυξανόμενες **κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στον πλούτο και τη φτώχεια**, φαινόμενα τα οποία εντοπίζονται όχι μόνο στον ελλαδικό χώρο αλλά και διεθνώς. Αν και είναι κοινώς αποδεκτή η άποψη ότι οι κοινωνικές αντιθέσεις προβάλλονται στο χώρο της πόλης, ωστόσο πρέπει

13. Le Corbusier-Saugnier, «Μάτια που δε βλέπουν. Τα Αεροπλάνα», L' Esprit Nouveau, No 7-9.

14. Le Corbusier-Saugnier, «Μάτια που δε βλέπουν. Τα Αεροπλάνα», L' Esprit Nouveau, No 7-9.

να δοθεί σημασία και στο ότι ο ίδιος ο χώρος δε λειτουργεί μόνο σαν προβολή του κοινωνικού γίνεσθαι αλλά έχει τη δική του δυναμική, διαμορφώνει καθημερινότητες και καθορίζει ή αποκλείει συμπεριφορές.

Το δίπτυχο **κοινωνικές ανισότητες-χωρικές ανισότητες** υπήρχε και στο 19^ο αιώνα, όπως είδαμε και προηγουμένως. Δεν είναι καινούριο φαινόμενο στην πόλη. Από τότε υπήρχαν οι πλούσιες γειτονιές και οι γειτονιές των φτωχών εργατών (**Πιν. 3.2**).

Και σήμερα παρατηρούνται ανάλογων χαρακτηριστικών φαινόμενα. Μόνο που τα αίτια και οι αφορμές είναι λίγο διαφορετικά. Το σημερινό δίπτυχο κοινωνικών-χωρικών ανισοτήτων το γεννούν φαινόμενα όπως η **μακροχρόνια ανεργία** και η γενικότερη ανασφάλεια στην εργασία. Αυτά τα φαινόμενα είναι που ολόκληρες γειτονιές τις μετατρέπουν σε τόπους «έξω από την κυκλοφορία», σε σχέση με τους υπόλοιπους βασικούς μηχανισμούς οι οποίοι διέπουν την κοινωνία.

Στις χωρικές αυτές ανισότητες, που παράγουν και αναπαράγουν χώρους αποκλεισμού, τομές και ασυνέχειες, που προκαλούν αποδιοργάνωση της πόλης και που, δυστυχώς, συνοδεύονται και από πολλαπλές εκφράσεις βίας, έρχεται να προστεθεί και η ποσοτική και ποιοτική κρίση της κατοικίας. Ο αριθμός των αστέγων και των κακώς στεγασμένων συνεχώς και αυξάνει στον ελλαδικό χώρο αλλά και διεθνώς (**Εικ. 3.6**). Ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο που ενώ τότε υπήρχε έλλειψη κατοικιών στις μεγάλες πόλεις, σήμερα είναι «υπερ-οικοδομημένες». Μαζί με τα παραπάνω, το **φαινόμενο της κινητικότητας πληθυσμών** (πρόσφυγες, μετανάστες οικονομικοί και μη) έρχεται να επιβαρύνει ακόμη περισσότερο την σημερινή κατάσταση με αποτέλεσμα η ποσοτική κρίση της κατοικίας να αποτελεί ένα φαύλο κύκλο. Από την άλλη, το μοντέλο κατοίκησης της δεκαετίας του 1960 δεν μπορεί πια να καλύψει τις πολλαπλές και διαφορετικές ανάγκες της κατοίκησης σήμερα.

Σήμερα, παρατηρούνται πολλές αλλαγές σε οικονομικό, κοινωνικό και τεχνολογικό επίπεδο οι οποίες επιφέρουν μετασχηματισμούς στα ζητήματα κατοίκησης και στις ανάγκες σε σχέση με την κατοικία. Όλες αυτές οι αλλαγές, όμως, συνοδεύονται και από αλλαγές που συντελούνται στις οικογενειακές σχέσεις, στην εργασία, στις δραστηριότητες διασκέδασης, στις ατομικές επιθυμίες αλλά και από αλλαγές και μετασχηματισμούς σε σχέση με τη

Ø *Γειτονιές των φτωχών ανέργων "χωρικά στιγματισμένες"*.

Ø *Ιδιωτικές γειτονιές που κάνουν την εμφάνισή τους σε πολλές χώρες (Λατινική Αμερική, Τουρκία, Αμερική) οι οποίες προστατεύονται από ψηλούς σιδερένιους τοίχους και ιδιωτική αστυνομία.*

Ø *Γειτονιές – κάστρα των πλουσίων προφυλαγμένες από τη βία και τη μιζέρια που τις περιτριγυρίζουν.*

Πιν. 3.2. Κοινωνικές και χωρικές ανισότητες

λειτουργικότητα της πόλης όσον αφορά τις συγκοινωνίες, τις τηλεπικοινωνίες, τις νέες μορφές χρήσης γης.

Παρατηρούνται επίσης **μετασχηματισμοί των σχέσεων ανάμεσα στην οικογενειακή και επαγγελματική σφαίρα** οι οποίοι έχουν να κάνουν με τις αλλαγές στην εργασία, μετασχηματισμοί της ίδιας της κατοικίας που έχουν να κάνουν με τις αλλαγές στις σχέσεις και τις δομές της οικογένειας, εξελίξεις σε σχέση με την κατοικία και τη γειτονιά. Γεγονότα τα οποία σαφώς και έχουν μεγάλες σοβαρές χωρικές επιπτώσεις για την κατοίκηση των πολλών, παρόλα αυτά δε φαίνεται να έχουν μελετηθεί.

Η **μισθωτή εργασία** το 19^ο αιώνα υπήρξε η βάση του προβληματισμού μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες γύρω από το διαμερίσμα και την κατοικία, όπως το γνωρίζαμε μέχρι σήμερα. Η διάλυση αυτού του καθεστώτος σήμερα, η αυξανόμενη ανεργία, η υποχρεωτική ευελιξία στην εργασία, η αβεβαιότητα και οι νέες μορφές εργασίας στο σπίτι επηρεάζουν τις σχέσεις ανάμεσα στην οικιακή και την επαγγελματική σφαίρα. Ίσως, ακόμη και τα όρια ανάμεσα στην ιδιωτική σφαίρα της κατοικίας και της εργασίας ν' αρχίζουν να 'ναι ασαφή.

Ακόμη, τι συμβαίνει μέσα από τους συλλογικούς και προσωπικούς χώρους στο εσωτερικό του διαμερίσματος; Οι **συζυγικές σχέσεις** και ο χώρος τους ενδεχομένως απαιτούν μια άλλη προσέγγιση στις μέρες μας. Η **κινητικότητα του ζευγαριού** έχει αυξηθεί αλλά και η ενότητά του παίρνει νέες μορφές. Η συνειδητοποίηση αυτού του δυϊσμού απαιτεί να υπολογίζει κανείς το χώρο του ζευγαριού όχι ως ενιαίο και ομοιογενή αλλά ως σύνθετο και αντιφατικό. Αν η παραδοσιακή μορφή του ζευγαριού έγκειται στο να είναι πάντα μαζί, τώρα βλέπουμε ότι αυτή η μορφή παίρνει άλλες διαστάσεις και το φαινόμενο του δικαιώματος στην ατομική ζωή έχει αρχίσει πλέον να εκφράζεται. Τελικά, η σύνταξη του χώρου της κατοικίας ικανοποιεί τη διαπραγμάτευση αυτών των διαφορετικών επιθυμιών;

Εικ. 3.6. Άστεγη γυναίκα με παιδί

Εικ. 3.7. Η σημερινή εικόνα της μεγαλούπολης

Οι **σχέσεις γονιών και παιδιών** έχει επίσης αλλάξει. Ο τρόπος και ο χώρος όπου ασκείται ο γονεϊκός έλεγχος καθώς και οι χώροι των γονιών στους οποίους έχουν πρόσβαση τα παιδιά, γεγονός το οποίο απασχόλησε τη συγκρότηση του μοντέλου κατοικίας το 19^ο αιώνα, έχουν σήμερα μετασχηματιστεί. Παράλληλα, οι παππούδες και οι γιαγιάδες παίρνουν άλλη θέση μέσα στην οικογένεια.

Κρίση όμως περνάει και ο **χώρος-χρόνος του «είμαστε μαζί»**, η λειτουργία του καθιστικού, ο χρόνος που αφιερώνει η οικογένεια για τη μεταξύ των μελών της συγκέντρωση αλλά και αυτός του φαγητού, «*η γοητεία και η τυραννία όλων αυτών που συγκροτούν την οικογενειακή εστία*»¹⁵.

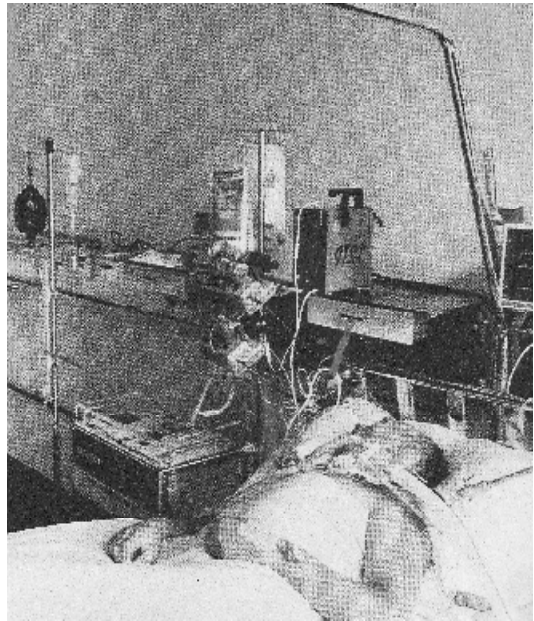
Η ισότητα ένα ζευγάρι = ένα σπίτι = σταθερή εργασία, που κάποτε βασιζόταν η μορφή της κατοικίας, έχει πλέον ανατραπεί και ισχύει μερικώς. Την ανατροπή αυτήν έχουν προκαλέσει φαινόμενα όπως ζευγάρια με δύο σπίτια, οικογένειες με δύο κατοικίες, φοιτητές που ζουν σε ένα διαμέρισμα φοιτητικό και σε άλλο μαζί με την οικογένειά τους, άτομα με ειδικές ανάγκες ή άρρωστοι που ζουν πότε στα ιδρύματα και πότε με την οικογένειά τους (**Εικ. 3.8**), ηλικιωμένους που ζουν ως ζευγάρια σε ιδρύματα (**Εικ. 3.9**), παιδιά που μεγαλώνουν όλη την εβδομάδα με τους παππούδες και τα Σαββατοκύριακα με τους γονείς. Γνωρίζουμε πολλά πλέον γι' αυτά τα φαινόμενα, είναι παντού γύρω μας, όλο και πολλαπλασιάζονται και, λόγω αυτών, ο κόσμος των αντικειμένων της κατοικίας επηρεάζεται αναλόγως.

---

15. Mary Douglas, *The idea of a home*, 1993.

Επίσης, οι **ανάγκες για προσωρινή κατοίκηση** έχουν πλέον αυξηθεί και δεν αναφερόμαστε μόνο στις ομάδες των αστέγων αλλά και σε όλους τους μετακινούμενους πληθυσμούς οι οποίοι για πολλούς λόγους μέσα στους μετασχηματισμούς που συντελούνται στους κύκλους της ζωής δεν έχουν σταθερή κατοικία αλλά, αντίθετα, κατοικίες περιστασιακές, προσωρινές, κατοικίες φιλοξενίας, συν-κατοίκησης ή συν-ενοικίασης. Το πέρασμα αυτό από την μορφή προσωπικής κατοικίας αφορά ανθρώπους όλων των κοινωνικών στρωμάτων και ηλικιών.

Εικ. 3.8

Όλες οι παραπάνω αλλαγές στους διάφορους τομείς της διαβίωσης των ανθρώπων αναφέρονται ενδεικτικά για να τεκμηριώσουν την αδυναμία του παλιού μοντέλου κατοίκησης να ανταποκριθεί στα νέα δεδομένα και την ανάγκη παραγωγής νέας γνώσης στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Επίσης, ακόμα και η απλή περιγραφή τους αποδεικνύει την πολλαπλότητα των αναγκών, των επιθυμιών, των διαφορών οι οποίες εντοπίζονται στα κοινωνικά σύνολα των ομάδων και ατόμων στην κοινωνία μιας χώρας αλλά και μεταξύ διαφόρων χωρών και πολιτισμών. Αυτή η **πολλαπλότητα και η ετερογένεια των αναγκών** και των επιθυμιών είναι λογικό ότι είναι αδύνατο να χωρέσουν στο κλειστό και μονοσήμαντο μοντέλο κατοίκησης, το οποίο κατασκευάστηκε το 19^ο

αίωνα και πήρε μαζική μορφή τη δεκαετία του '60 (Εικ. 3.10). Η περιγραφή τους και μόνο **καταρρίπτει το ιδανικό μοντέλο κατοίκησης και κατοικίας, ίδιο για όλους σε**

Εικ. 3.9

όλον τον πλανήτη¹⁶ το οποίο βασίστηκε στη συνηθισμένη μορφή οικογένειας με παιδιά και σταθερή εργασία.

«Αν σήμερα δεν μπορούμε πια να μιλάμε για την ομοιογένεια των αναγκών αλλά για την πολλαπλότητα και την ετερογένειά τους (...) το ζητούμενο δεν είναι καταρχάς η κατοικία και η κατοίκηση των πολλών αλλά οι κατοικίες και οι κατοικήσεις των πολλών».¹⁷

Αν όμως το παλιό αυτό μοντέλο έχει αρχίσει να αποδιοργανώνεται από τα νέα πλέον κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα αν η κρίση της κατοικίας και της κατοίκησης συνεχίζεται και αυξάνεται παίρνοντας όχι μόνο ποσοτικές αλλά και ποιοτικές διαστάσεις. Παρόλα αυτά, τα άτομα, οι ομάδες, οι διαφορετικών χαρακτηριστικών, πολιτιστικών στοιχείων και χρωμάτων συλλογικότητες των ανθρώπων, **δε διεκδικούν απλά και μόνο μια στέγη** όπως στο 19^ο αιώνα, ούτε απλώς μια κατοικία όπως στη δεκαετία του 1960, αλλά το δικαίωμα σε μια καλύτερη ποιότητα ζωής, κατοίκησης και κατοικίας.

Και εφόσον οι άνθρωποι διεκδικούν και το δικαίωμα στη διαφορά –η οποία έγκειται σε διαφορετικές συνήθειες, χαρακτήρα, πολιτισμό, ήθη και έθιμα– δεν μπορούμε να μιλάμε για ένα μοντέλο κατοίκησης και κατοικίας που να απευθύνεται μόνο στις «βιολογικές ανάγκες της οικιακής καθημερινότητας», όπως ορίστηκαν από τον Le Corbusier, και από άλλους εκπροσώπους του Μοντερνισμού, και προσδιορίστηκαν με έναν ομοιογενή τρόπο. Αντίθετα, οι νέες κατασκευαστικές τακτικές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη και να προσθέσουν στις παραπάνω ανάγκες και άλλες πιο ουσιαστικές όπως ψυχολογικές, φυλετικές, πολιτισμικές, εθνικές, σεξουαλικές και κάθε μορφής και άλλης ιδιαιτερότητας ανάγκες ανθρώπων.

Εικ. 3.10

Η κατοικία δεν εμπεριέχει μόνο τη στέγη αλλά κάτι παραπάνω από αυτήν. Ακόμα και λειτουργίες όπως το φαγητό, ο ύπνος, η συγκέντρωση των μελών της οικογένειας στους δημοσίους χώρους της κατοικίας, η απομόνωση των μελών της οικογένειας στους ιδιωτικούς χώρους της κατοικίας μπορεί **να διαφέρουν από άτομο σε άτομο και από ομάδα σε ομάδα ανθρώπων** ανάλογα με το πολιτιστικό, κοινωνικό, φυλετικό τους υπόβαθρο, ανάλογα, επίσης, με τις περιβαλλοντικές συνθήκες του κάθε τόπου στον οποίο ζουν αυτά τα άτομα. Μπορεί να εκφράζονται και να χωροθετούνται με πολύ διαφορετικούς τρόπους και να απαιτούν πολύ διαφορετικούς τόπους.

16. Μοντέλο κατοικίας και κατοίκησης κατασκευασμένο για την επάρκεια.

17. Άνη Βρυχέα, Κατοίκηση και Κατοικία. Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, 2003.

Άρα, σήμερα δεν μιλάμε για τις «ανάγκες του ανθρώπου» σε χώρους αλλά για τις *«πολλαπλές και διαφορετικές ανάγκες των πολλαπλών και διαφορετικών χαρακτήρων»* σε χώρους.¹⁸

---

18. Άννη Βρυχέα, Κατοίκιση και Κατοικία. Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, 2003.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

«Χτίζουμε όπως ακριβώς γράφουμε: Για να κρατήσουμε ένα αρχείο με όσα έχουν σημασία για μας».

**«Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ»,
Αλαίν ντε Μποττόν, Εκδόσεις Πατάκη,
Αθήνα 2007.**

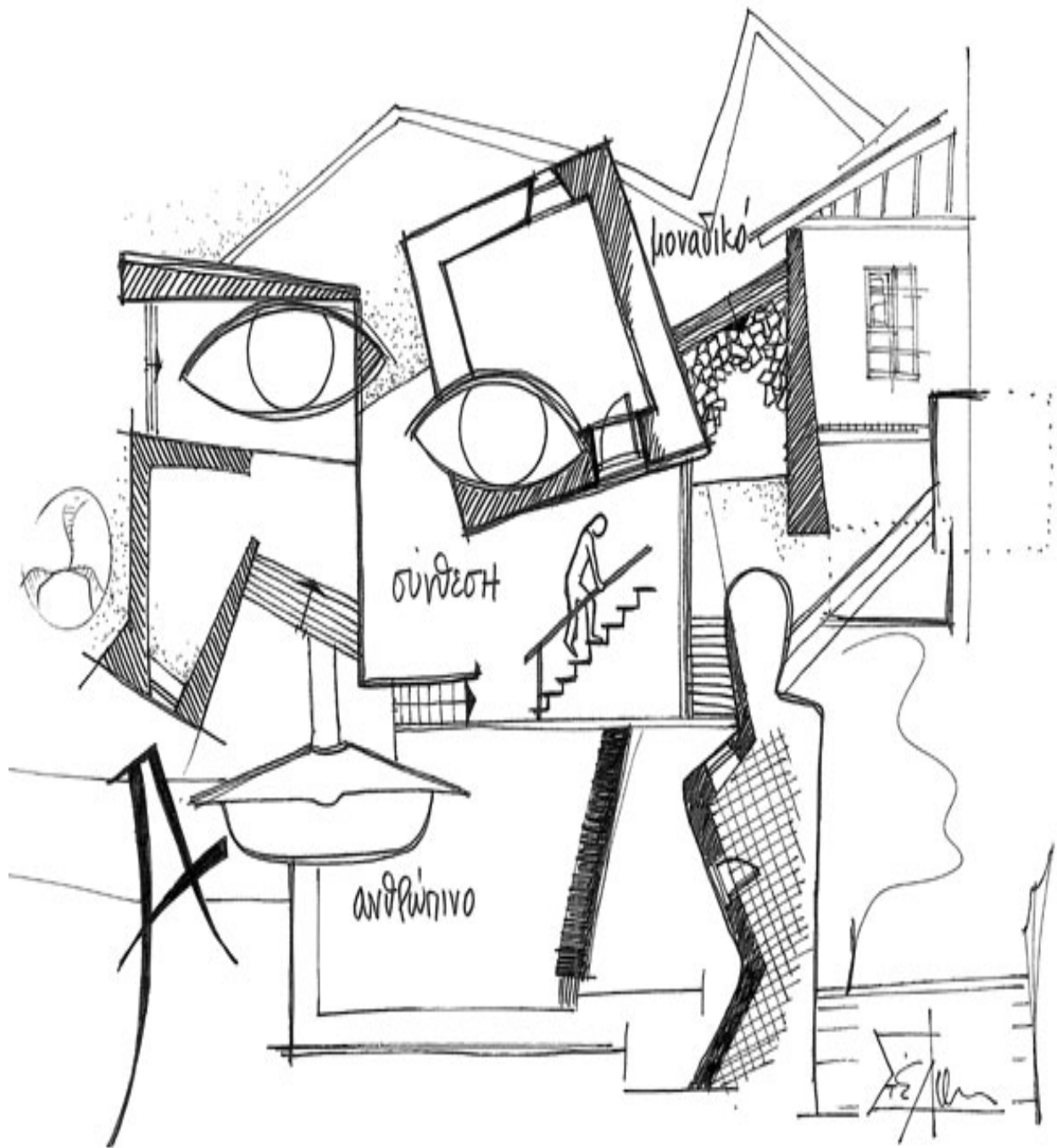
Προβάλλοντας τις πολυμορφικές και ποικίλες ανάγκες των ανθρώπων, έτσι όπως διαμορφώνονται στη σημερινή εποχή μέσα από τους ποικιλόμορφους τρόπους ζωής, συνειδητοποιούμε πως ο κατασκευαστικός και σχεδιαστικός κλάδος οφείλει να αποδεσμευτεί από την τυραννία και την εμμονή του μοντέλου κατοίκησης και στέγασης για τους πολλούς και το παλιό, συλλογικό και ομοιόμορφο σύστημα κτισίματος *«για την επάρκεια»*.

Την απάντηση στην παραπάνω νοοτροπία κατασκευής κατοικιών έρχεται να δώσει η μετάβαση σε ένα άλλο σύστημα, αυτό της κατασκευής *«κατά περίπτωση»*. Λέγοντας κατασκευή κατοικιών *«κατά περίπτωση»* εννοούμε τη μέθοδο κατασκευής βάσει της οποίας οι μορφές της κατοικίας θα ποικίλουν και θα ακολουθούν την ετερογένεια και την ποικιλομορφία των αναγκών και ιδιαιτεροτήτων των πολλαπλών και διαφορετικών ανθρώπων και ομάδων ενός τόπου ή διαφόρων τόπων. Η ποικιλία αυτή στις μορφές κατασκευής, δηλαδή, θα αντιστοιχεί και θα απαντάει, όπως είπαμε και προηγουμένως, στο χαρακτήρα, στον τρόπο ζωής, στη μορφή και τη σύνθεση της κάθε οικογένειας, στις διαφορετικές συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμα, στον πολιτισμό και, φυσικά, στα συναισθήματα του κάθε ανθρώπου.

Πρέπει, δε, να επισημανθεί ότι σχεδιαστικές και κατασκευαστικές προσπάθειες προσέγγισης αυτών των πολυμορφικών ανθρωπίνων αναγκών έχουν αρχίσει ήδη να διαφαίνονται σ' αυτά τα τελευταία χρόνια, μπαίνοντας δηλαδή στον 21^ο αιώνα καθώς η συνειδητοποίηση της αποτυχίας του παλιού κατασκευαστικού μοντέλου είναι πλέον δεδομένη και αυτό έχει αποδειχθεί από πολλά παραδείγματα. Υπάρχει, πλέον, η γνώση και η επίγνωση των λαθών του παρελθόντος μέσα από την πολυετή προσπάθεια των αρχιτεκτόνων με σκοπό την βελτίωση των συνθηκών κατοίκησης και κατοικίας. Γιατί, όπως αποδείχθηκε, η λύση δεν είναι η διαμόρφωση ενός κοινού φτηνού –από κάθε άποψη– κατασκευαστικού μοντέλου που να απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους χωρίς κανείς να μελετά ενδελεχώς αν αυτό ανταποκρίνεται στις διαφοροποιημένες κάθε φορά κοινωνικές, πολιτισμικές και φυλετικές ανάγκες των ανθρώπων. Αντιθέτως, η λύση αντλείται από την ποικιλομορφία των κατασκευαστικών τύπων κατοικίας οι οποίοι, **ανάλογα με την περίπτωση**, θα

απαντούν στις πολλαπλές, διαφορετικές ανθρώπινες ανάγκες που είδαμε παραπάνω.

Το πώς, λοιπόν, η μορφή της εκάστοτε κατοικίας θα έρθει πιο κοντά στον άνθρωπο ή την οικογένεια που θα την κατοικήσει το έχουμε κατανοήσει ή, τουλάχιστον, είμαστε στην προσέγγιση και δρομολόγηση αυτού. Αυτό που μένει, τώρα, είναι να πραγματοποιηθεί μια συνεχής και ακατάπαυστη προσπάθεια των ειδικών – σχεδιαστών και κατασκευαστών – να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με τον άνθρωπο. Να μπου, δηλαδή, στη διαδικασία ενός συνεχούς διαλόγου με αυτόν με απώτερο σκοπό την κατανόηση των αναγκών του έτσι ώστε αυτό να εξυπηρετήσει στη δημιουργία μιας κατοικίας που να πλησιάζει **«πιο κοντά»** σε αυτόν, που να αντικατοπτρίζει «το είναι» του και τον τρόπο έκφρασής του σε κάθε επίπεδο και κάθε κώδικα. Μια κατοικία η οποία θα δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να **ολοκληρώνεται συναισθηματικά** στα πλαίσιά της και η οποία να **μετουσιώνει την ύπαρξή του**.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

---

1. Georges Mesmin, *Το παιδί, η αρχιτεκτονική και ο χώρος*, Εκδόσεις Μνήμη, 1978.
2. Ιουλία Στεφάνου-Ιωσήφ Στεφάνου, *Περιγραφή της εικόνας της πόλης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 1999.
3. Παναγιώτης Λαλιώτης, HOME – Περιήγηση σε ζητήματα χαρακτηρισμού του χώρου ως τόπου – κατοικίας (εστίας) με χαλί το τεύχος 26 του περιοδικού «Colors».
4. Εγκυκλοπαίδεια *Νέος Θησαυρός Γνώσεων*, Σελ. 233, Τόμος 4^{ος}, Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα, Ιανουάριος 1978.
5. Μονοτονικό Λεξικό της Δημοτικής *Μαθητεία*, Τόμος 1^{ος}, Εκδόσεις Γιάννη Ρίζου.
6. Κ. Ν. Παρθενόπουλος, *Πολιτισμός & Αστικό Περιβάλλον*, Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2004.
7. Άννη Βρυχέα, *Κατοίκιση και Κατοικία. Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2003.
8. Περιοδικό COLORS, *Το Σπίτι μου*, Τεύχος Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1998.
9. Le Corbusier-Saugnier, *Μάτια που δε βλέπουν. Τα Αεροπλάνα*, L' Esprit Nouveau, No 7-9.
10. Mary Douglas, *The idea of a home*, 1993.
11. Αλαίν ντε Μποττόν, *Η Αρχιτεκτονική της Ευτυχίας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2007.
12. Δημήτρης Φιλιππίδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, Εκδόσεις Μέλισσα, 1984.
13. David Canter, *Περιβαλλοντική Ψυχολογία*, Σειρά: Άνθρωπος & χώρος, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1988.

14. David Canter, *Ψυχολογία και Αρχιτεκτονική*, Σειρά: Άνθρωπος & χώρος, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1990.

15. Πάνος Κοσμόπουλος, *Περιβαλλοντική ψυχολογία του Χώρου. Η αντίληψη του χώρου*, Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών, Θεσσαλονίκη 2000.

16. Έφη Συγκολλίτου, *Περιβαλλοντική Ψυχολογία*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

17. Francis D.K. Ching, *Σχεδιασμός Εσωτερικών Χώρων*, Εκδόσεις Ίων.

18. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, *Οδηγός κατοικίας*.

19. Νίκος Παπαμανώλης (Διδάκτωρ Αρχιτεκτονικής, Επισκέπτης Καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ), *ΤΕΕ 2394*, 05/06/06.

20. Χαράλαμπος Θ. Μπούρας, *Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής*, 1^{ος} Τόμος, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 1999.

21. Χαράλαμπος Θ. Μπούρας, *Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, 2^{ος} Τόμος, Εκδόσεις Μέλισσα.

22. Leonardo Benevolo, *Η Ιστορικότητα του Αρχιτεκτονικού Έργου*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα.

23. Le Corbusier, *Ένα Μικρό Σπίτι*, Εκδόσεις Libro Ε.Π.Ε., Αθήνα 1998.

24. Aldo Rossi, *Η Αρχιτεκτονική της Πόλης*, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991.

25. Kenneht Frampton, *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, Ιστορία και Κριτική*, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1999.

26. Neufert/Neff, *Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός και Εφαρμογές*, Εκδόσεις Κλειδάριθμος, Αθήνα 1998.

27. <http://www.greekarchitects.gr>, Κ. Χαχλάκης, *Η περιπέτεια της ελληνικής πόλης στον 20^ο αιώνα*, Απρίλης 2008.

28. <http://www.greekarchitects.gr>, Ρ. Σακελλαρίδου + Μ. Παπανικολάου & Συνεργάτες Αρχιτέκτονες, *Ένα project για τον Αστέρα Βουλιαγαμένης: Πύλη και Στέγαστρο*, Νοέμβριος 2008.

29. <http://www.in2.gr/dhouse.php?id=5005>

30.<http://www.in2.gr/dhouse.php?id=5051>

31.<http://www.kairatos.gr>

32. Δημήτρης Φιλιππίδης, Γιάννης Σκοπετέας, *Για πέντε διαμερίσματα κι ένα μαγαζί*, Μουσείο Μπενάκη, 2005.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

1. Ιουλία Στεφάνου-Ιωσήφ Στεφάνου, *Περιγραφή της εικόνας της πόλης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 1999.

2. Περιοδικό COLORS, *Το Σπίτι μου*, Τεύχος Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1998.

3. Κ. Ν. Παρθενόπουλος, *Πολιτισμός & Αστικό Περιβάλλον*, Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2004.

4. Νέος Θησαυρός Γνώσεων, Τόμος 4ος, Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα, Ιανουάριος 1978.

5. Αλαίν ντε Μποττόν, *Η Αρχιτεκτονική της Ευτυχίας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2007.

6. <http://www.greekarchitects.gr>, Κ. Χαχλάκης, *Η περιπέτεια της ελληνικής πόλης στον 20^ο αιώνα*, Απρίλης 2008.

7. Άννη Βρυχέα, *Κατοίκιση και Κατοικία. Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2003.

ΣΚΙΤΣΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Στέλιος Τσαπάρας, Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2009.